

Erik Oksbjerg

Sjællandske Krønike 1355–59*

Jo større vægt der lægges på Yngre Sjællandske Krønike (herefter YSK) som kilde til en vigtig periode i Danmarks historie, jo større plads bør der indrømmes eksperimenterende betragtninger over dens tekst. Nærværende artikel forsøger at trænge ind i nogle passager af årsteksterne 1355–59, der synes skrevet af een person (herefter ofte kaldt “vor kronikør”) og artiklens mål er at beskrive fragmenter af hans personlighed, navnlig hans litterære bagage.

Undersøgelserne når ikke at fæstne sig i tekst-tolkende metoder, bl.a. fordi deres objekter (nedennævnte 1–6) kun har lidt tilfælles, dvs. at vor kronikørs måde at bruge dem på, at placere dem i sine tekstforløb, synes metodeløs.

Derfor er iagttagelserne over vor kronikørs litterære bagage – foreløbigt – opdelt i 6 kategorier, der kunne kaldes clichéens proveniens: 1) Anspil på bibelen, 2) Augustinismer, 3) Anekdotiske kuriosa, 4) Fyrstespejlets stemning, 5) Grammatikalske effekter og 6) Allegorisk tekstkonstruktion.

Af pladshensyn undgås så vidt muligt længere citater, der navnlig ved krydsreferencer kan være belastende. Citering indskrænker sig gerne til passagens første få ord og identificering opnås ved henvisning til årstal, side- og linietal i Erik Kroman's udgave af *Sjællandske Krønike* (Danmarks Middelalderlige Annaler, København 1980), eksempelvis således: (1358, Kr. 138, 9). For dem af nærv. artikels læsere, der – ligesom dens forf. – savner latinsk rutine, vil det være nyttigt at have en dansk oversættelse ved hånden. Velegnet er Rikke Agnete Olsens (*Sjællandske Krønike*, Wormianum 1981), der med nogle gode suppleringer, slutter sig tæt til den traditionelle tekstopfattelse, som nærv. artikel vil sætte spørgsmål ved.

* Jeg takker hjerteligt universitetslektor, fil.dr. Tore Nyberg, Odense, for hans støtte ved udformningen af denne artikel, samt ham og cand.mag. Kell Commerau Madsen, Årsløv, for deres bistand med at gennemse manuskriptet og kritisk gennemgå tolkningerne.

YSK-tidens litteratur

Bortset fra den skånske årbogs uregelmæssige, korthuggede notitser findes der i sidste halvdel af 1300-tallet ingen annalistik i "det danske rum", der ved år 1300 tæller mindst ti årbøger, af hvilke en slutter 1342 og to i 1347. I samtidens bevidsthed er landet o. 1350 uden registrerende skribenter, medmindre YSK i sin, på den tid opnåede, episk rigere form var alment kendt.

Hvorvidt denne "rigere form" er udarbejdet som en samtidig registrering af hændelser eller som memoirer er uklart. Den indeholder også "meninger", og har i den henseende fået prædikatet "afbalanceret", når det gælder anti- & sympati for Valdemar Atterdag. Nærv. artikels læsemåde finder i de behandlede passager kun antipati – indigneret eller ironisk – og vil man, helt eller delvis, acceptere denne læsemåde, opstår bl.a. det spørgsmål, om forfattervirksomheden 1355–59 var alment kendt.

I den betydelige litteratur om YSK's senere år har det næppe været berørt, om dens mishagsyttringer mod Valdemar kunne indebære en personlig risiko for dens forfatter(e). Måske er der heller ikke grund til sådanne overvejelser, selv om de i nærv. foreslåede læsemåder skulle vinde bifald, dvs. selv om "vor kronikør" måtte betragtes som en sarkastisk Valdemar-antagonist.

Man kan nemlig ikke vide, om akademisk indpakket satire ville oppirre Valdemar – på samme måde som Nils Eriksen Jerstrups *parum honorate*-yttringer (1355:Kr. 131, 71) kostede ham livet.

Måske er vor kronikørs dobbeltbund kun en humoristisk leg med tekstkonstruktionens muligheder.

Dobbeltbunden består deri, at teksten tillader flere læsemåder: En iøjnefaldende, hvis "mening" er åbenbar, og en eller flere, hvis mening er relativ, dvs. bestemmes af flertydige ord, af yttringens kontekst eller af andre omstændigheder, ofte analogislutninger.

Hører sådanne tekstkonstruktioner til 1300-tallets skik?

Det kan kun besvares ved en omfattende læsning af tidens litteratur, hvad nærv. forf. ikke kan afstedkomme. En skitse er forsøgt i exkurs 1–4, som lader ane, at en annalistik med "dulgte yttringer" må være en sandsynlighed. Havde dens teknik været udbredt, var den nok blevet mere anvendt i anden litteratur som Eufemiaviser, rimkrøniker, libeller (skandskrifter, senere kaldet paskviller), fabler, sagaer, gåder og ordsprog. Den formulering, som her ligger tekstfikserbilledet nærmest, er allegori, skjulte metaforer og anspil på antik litteraturs topoi, hvis kontekst tillader analogi-slutninger.

Bortset fra Peder Låles ordsprogssamling synes Danmark på 1300-tallet litterært set at tie. Om dette kan anses påfaldende, sammenlignet med forhold på Island, i Skandinavien (se også note 30) og i Nordtyskland får stå hen.

Det er uvist, hvornår YSK er fremdraget. Dele af den synes kendt af omverdenens krønikeskrivere på 1400- og 1500-tallet. Overhovedet ville dens "brugs-historie" kunne give idéer om, hvorledes dens tekst er læst under forskellige historie-syn.

YSK's tekstform

Om krønikens latinske stilkarakter, eller cæsurer heri, kan intet siges, af nærv. forf., hvis indsats kun omfatter nogle få passager, behandlet ved hjælp af ordbogsopslag med opmærksomheden rettet bl.a. mod følgende emner: Ordvalget i visse vendinger, spændingen mellem ords mening i klassisk og i middelalderlatin, spring i fortællingens forløb (abrupt isolerede ytringer) og mod citater af antik litteratur.

Sådan voddragning i teksten opfanger også krønikens kuriosa, dvs. akavede, tilsyneladende umotiverede ytringer. De har været nytteløse for den politisk-økonomiske historieskrivning, der har været formålet med YSK-læsning siden Arild Huitfeldts tid. Andre passager af rent litterært tilsnit har været opfattet, gravalvorligt, som saglige oplysninger.

En skepticisme, der råder i nogle europæiske kredse på vor kronikørs tid, udvikler højmiddelalderens satire, bl.a. ved at udnytte traditionen for allegorisk læsemåde og udtryksform. Skepsis rammer både institutioner og hverdagsfænomener som munkelevned, astrologi, overtro, dobbeltmoral, rustikan *simplicitas* og ridderdyder. (Se ekskurs 1–4.)

Den skeptiske satire var iscenesat bl.a. i det parisiske universitetsliv, hvori også nordiske studenter tog del. Har vor kronikør haft berøring med "fransk" satire, bibelprofani eller hang til personlige smædeskrifter, kunne vidnesbyrd derom måske være tilstede i YSK-1355-59.

Krønikens kildeværdi

Accepteres nærv. artikels påstand om vor kronikørs strikt negative holdning til Valdemar, må YSK's karakter og værdi som kilde tages op til overvejelse, både hvor den står alene med en oplysning og hvor der er modsætning mellem den og diplomstof.

En del diplomstof er konsulteret ved forberedelsen af nærv. arbejde, som imidlertid kun i ringe grad går ind på en konferering af dette med YSK, og som derfor undgår at tage stilling til den store del af YSK-publikationer, hvori en konferering er hovedsagen – for at kunne indsnævre sit ærinde til læseøvelser over nogle få krønike-passager.

Uanset at disse øvelsers formål er at belyse "litterær implikation" i vor kronikørs fremstilling, vil der let i læsningen indsnige sig tanker om tekstens relation til "historisk realitet". Sådanne tanker har bevæget sig på bl.a. flg. baggrund:

- a) Vor kronikør har muligvis selv ekspederet en del diplomstof.
- b) At han undlader omtale af nogle diplombevidnede hændelser & handlinger kan være bevidst¹⁾ og betyder aldrig nødvendigvis, at de er ham ukendte.
- c) En overlevering til vor tid af et kongeligt brev etc. er ikke fuldgyldigt bevis for, at brevet faktisk er udstedt, eller at de deri beskrevne hændelser og handlinger har fundet sted, eller at en beskreven agt er udført. Samme skepsis må

blive vor kronikørs ytringer til del. De to kilder kan være inkommensurable og en værdi-rangering meningsløs.

- d) Vor kronikør er ikke ene om at lade den lærdes trivialviden (“parat-citater”) indgå i litterære stilfigurer, hvis udsagn kan være modsat hans egen holdning. Thi også tidens diplomer kan indeholde clichéer (eks. Augustins *dis-/concordia & pacis emuli*, med fordømmelse af uretfærdig krig) som intet siger om udstederens (-rnes) reelle holdning.
- e) En årsag til fiksering af Huitfeldt-oversættelsens tradition er, at senere oversættere ikke har villet give op overfor dunkle ord og vendinger, men har oversat dem i en fornuftig sammenhæng med letforståelige tekstomgivelser. Den modsatte yderlighed, praktiseret i nærv., er at ville tvinge et ords flertydighed eller flere ords eensbetydelse ind i en oversættelse. Begge metoder kan argumentere for, at der i tidlige afskrifter af YSK må foreligge forbi-string og bevidste “forbedringer”. Foreløbigt må dog Kroman’s tekst og variantapparat alene ligge til grund for vore læseøvelser.

1. Bibelcitater i årsteksterne 1358–59

Nogle anspil på Vulgata i årsteksterne 1355–57 lades uomtalt eller behandles i anden sammenhæng.

Første linie i 1358-teksten oversættes gerne: “I kong Valdemars gård blev der tale om, at han skulle forsvare sig.”, svarende til tekstens (1358: Kr. 136, 47) . . . *ut se defenderet*, som imidlertid har en højst usædvanlig oversættelsestradition: for at hævne sig!

Traditionen ses i den, i senmiddelalderen på modersmål som folkebog udbredte, Judiths Bog, og er velbegrundet.

Ville vor kronikør blot udtrykke “der blev tale om”, havde han næppe valgt formen *Factum est verbum*. Den er en udbredt gammeltestamentlig kapitel-åbning og således ses den i Judith 2,1: *Factum est verbum in domo Nabuchodonoser, regis Assyriourm . . . ut se defenderet*. Lokaliseringen svarer til YSK’s *in aula regis Valdamari*, og i det flg. skal vi se en udvidelse af analogien Nebukadneser/Valdemar.

Men først begrundelsen for at “oversætte” *defendere* med at hævne. Den ses i Judith 1,1: *Tunc indignatus Nabuchodonoser rex adversus omnes terram illam, juravit per thronum et regnum suum quod se defenderet de omnibus*: “svor ved sin trone og sit rige *quod se defenderet* på alle” (de lande, der havde nægtet ham deres hære og smædet hans udsendinge), hvorpå følger en beskrivelse af de strømme af blod, som nu skal flyde.

I den påfølgende YSK-tekst ses Valdemar som clarivoyant: *præcogitabat . . . ne*, hvorfor vor kronikør må være tankelæser, hvad han også er kort derefter: *Et tunc cogitavit, si . . .* (1358: Kr. 137, 51 & 56). Valdemar ved alt, men vor kronikør ved det bedre!

Han tillægger Valdemar den tanke, at ulykken nok ville komme (*veniret*) fra

Nord, som den altid plejer – vel vidende, at “tanken” både udpeger Sverige som den farligste *diffidator* (136, 49) og samtidigt spiller an på det gammeltestamentlige *malum ab aquilone*. “Norden” er i Ras Shamra inskriptionerne (vor bronzealder) en scene for mytisk drama, og Ondet fra Nord omtales i tre af de i middelalderen mest læste, gammeltestamentlige bøger mindst 8 gange hos Jeremias, mindst 3 gange hos Ezekiel og mindst en gang hos Daniel.² Ondet fra Nord er Belials statholdere, eksempelvis Nebukadneser.

Vor kronikør fastholder Valdemar i en Nebukadneser-gestalt ved at tillægge ham “tanker”: “Fjenden kunne falde ind i landet, derfor må civilbefolkningen forud berøves alle fødemidler!” Dog viser der sig ikke fjender, men byerne er ikke blottet forgæves: Hævnkrigen kan begynde. “Mon ikke Ondet vil komme fra Nord? – *sicut semper*, som det altid kom til Israels folk”. Men hvad sker? Valdemar blotlægger sit land og drager sydpå, hvor han hærger og brænder. Der kommer intet Ondt fra Nord til Danmark – men ondt og atter ondt kommer nordfra till Østersøkystens civilbefolkning, som Valdemar mishandler. Den er Israel og har vor kronikørs sympati.

Malum ab aquilone er Valdemar.

Som Nebukadnesers, er Valdemars fetalje uden ende:

Annone, brasee, butyri . . . og remsen fortsætter: *panes, pias, potum . . .* (1358: Kr. 137, 58 & 64). Ikke en ært er glemt, og byerne er ikke en bønne værd. Vi synes at høre Per Degn: *ala*, en vinge – *ancilla*, en pige – *barba*, et skæg – *coena*, en natpotte. Sådanne remser har Holberg parat fra sin Donat etc., som også middelalderslæseren – men denne kan også associere netop mad-remser til tidens satiriske litteratur³ eller til Judiths Nebukadneser-billede (Judith 2, 8–11), hvor hans hær afmales som en græshoppesværme og dens fornødenheder som unævnelige, hvorpå der – intet uforsøgt – dog sættes tal: geledder af slagtedy, vogntog med anden fetalje, tros og ædle metaller, horder af kameler, muldyr og æsler samt bjerge af korn fra Syrien.

Hans fjender er ikke en sursild værd, og det er Danmarks civilbefolkning heller ikke. Vor kronikørs tankelæsning har mange bunde.

Til velvillig overvejelse af vor kronikørs stil-virkemidler anmeldes to usikre bibel-anspil, nemlig *terrigenas* (1358: 137, 83) som også ses i (1357: 136, 32),⁴ og *In diebus illis* (1358: Kr. 138, 19).⁵

Med ironien i behold lader vor kronikør et øjeblik Valdemar optræde i en anden gammeltestamentlig gestalt, Prædikerens. . . . *et alia, qui desideraverunt oculi eius . . .* (1358: Kr. 139, 36) ligger nær Vulgata’s *Et omnia que desidaverunt oculi mei non negavi eis* (Præd. 2, 10), som fortsætter: “thi mit hjertes glæde bestod i selve min flid, der således var flidens eneste løn. Og alt var derfor tomhed og jagt efter vinden”. Dette-er Valdemars blodige 1358.

Den sorte Prædiker-ironi er placeret i en augustinsk atmosfære (se næste kap.), imellem to anspil på naturens elementer, hvis 4-tal danner tekststruktur flere steder i 1358. Årstekstens vistnok sidste bibelanspil: *Et siluit terra paucis diebus*: “Tænk! et par dages fred!”, er hentet fra Første Makkabæerbog.⁶

Ligesom Makkabæer-bøgerne var Judiths Bog udbredt læsning i middelalder-

ren, hvorfor der kan være grund til at nævne dens analogi til (1358: 137, 84–138, 91), hvor Regitze forhandler med Valdemar som Judith med Holofernes. Vulgata's tekst er næppe meget forandret siden 1300-tallet, og der ses ikke fælles ordvalg, mens handlingen har paralleller: Begge går ud fra en belejret by, begge ter sig bedårende, fulgt af terne(r) og fører klog og ærbar tale.

Men Regitze hugger ikke hovedet af Valdemar.

Så derfor kan han stadig optræde – nu i 1359-teksten – som Holofernes, hvorefter han indgår i en ny tyranskikkelse: Farao, mens teksten tilspidises i en Makabæer-Judith-patos.

Om sjællænderne hedder det, at de tvinges til at bygge borge i ælteler og tegl, *in luto et latere castra edificarunt*. Med de samme ord advarer i Judiths Bogs 5. kap. den gode mand, Akior, Holofernes: Frygt Jødernes gud! At det ikke går Dig som Farao, der lod dem trælle – *in luto et latere*. Men Gud udfriede dem og knuste Farao. Citatet stammer fra 2. Mosebog (Exodus 1, 14): Farao tvang jøderne *in ædificationibus urbium suarum in luto et latere*, hvor *lutum* i romerske ordsprog har en bismag af “skarn og lort”.

Sjællændernes slid – *in luto et latere* – afsluttes: *nec eis palea dabatur* (Kr. 141, 25/26).

Nec eis palea dabatur “og end ikke havde strå” oversætter R. A. Olsen.

Nec eis palea dabatur “og finge Intet” læser Huitfeldt.

Begge går glip af Valdemars rolle som Farao.

Han siger nemlig til Israel: *Non do vobis paleas* (Ex. 5, 7–10–16). Tidligere har han sørget for avner til lærætning, men det skal de herefter – som straf – selv gøre: *Nequaquam ultra dabitur paleas*.

Palea blev blandet i lermassen og gav ved brændingen porøsitet, og med avner pudredes den våde lerbarre, så at de brændte sten kunne skilles fra hinanden. Israel straffes for at tilbede en anden gud end Farao, skal derfor nu selv indsamle avner, men alligevel producere det forud fastsatte antal tegelsten: . . . *ad conficiendo lateres sicut prius*.

Israel skal altså “yde mere end fastsat”, hvilket netop er, hvad jyderne tilbyder: *plus quam patres eorum fecerunt* (Kr. 141, 21/22), men Valdemar vil ikke gå på forlig. Det forhindrer disse *emuli regis, pacis qui inimici semper*.

Disse “fredens fjender” spiller en stor rolle i YSK 1355–59. Udtrykket kendes både fra samtidens diplomer og fra Sven Aggesens tid⁷ og er en augustinisme, men vor kronikørs brug deraf er ikke nødvendigvis clichéens. Han ynder at benytte “stående vendinger” og gøre dem enestående, og hans anvendelse af bibelcitater demonstrerer, hvorledes han gør det. Hans metode lærer os meget om hans personlighed, som er nærværende arbejdes emne.

2. Augustinsk sprogbrug.

Vel kan modvind være mere omtale værd end medvind, mere dramatisk, også i sin kuldcastning af planer, men dog er det værd at notere, at der i YSK 1355–59

slet ikke omtales medvind – og ikke nævnes modvind og uvejre for andre forehænder end Valdemars.

Medvind er et tegn på kosmisk tillid & harmoni (*concordia*), den primære magt, Gud, i Augustins universalisme. *Concordia* opbygger verden, hvis princip derfor er Pax. Nedbrydende principer er *pacis inimici*, hader freden (se afslutning af forr: kap. 1), og kunne betegnes *satanaas* (af Gertz, jfr. note 07). De er fremmedlegemer i “den kosmiske godhed”⁸ og bringer åndelig forstyrrelse, som afspejler sig i fysisk uregelmæssighed – eksempelvis *ventus contrarius* – et tegn på sindets, navnlig fyrstesindets, onde hensigter.⁹

Er der ikke i YSK 1355–59 citater fra Augustin, så er der augustinske talemåder,¹⁰ hvis baggrund kan være flg.: Fordi *rex felix*¹¹ (*Rex iustus*) elsker *lex Dei* og *lex æterna* overensstemmer han med *lex naturae*. Bryder han PAX – imod LOVEN – så bryder naturen med ham. Han når *summum bonum, pax*, gennem *ius-titia*, som ikke blot er rets-pligt, men en hvilen, nedsunket i Gud. En *rex iniquus* (*iniustus*) lever i en tilstand af *pax falsa* (jfr. 1355, Kr. 131, 84).

Årstekst 1355 indledes med modvind (131, 66/67), og snart stilles *iniustus* op mod *verus* (69/70), så følger *pax falsa* på Langeland (84). Atter på vej mod Langeland hindres kongens operationer af modvind (132, 03); og i sidste tekststykke anføres: *in laborando legem non habebant*: “de havde ingen lov”, men hvilken lov? Her er samtidigt tale om kontraktregler vedrørende arbejdsydelser (hoveri) og om *lex naturae* – thi *vix fessis dabatur requies* – næppe fik de trætte hvile, som også er imod Guds lov.

Det er dog betænkeligt på nævnte måde at indlæse augustinisme med brod mod Valdemar i 1355-teksten, medmindre denne tillader mere entydig mishagstolkning. Disse modvinde kan have været reelle hændelser, og stemningen i Jylland i maj 1355 (se adskillige breve om retlig behandling af tidligere ejendoms“handeler” i DD) kan være rigelig grund til (Kr. 131, 69/70) at stille *injustus* mod *verus*.

Mere suspekt er 1356-ujejret, som vor tankelæsende kronikør konfronterer med kongens faste vilje, der først vil regulere naturens frie løb: *nolebat*, han ville ikke!, at åerne løb nytteløst til havs (Kr. 133, 24/25); *præcavere voluit, ne . . .*, han ville foregribe! at storm og vinter etc.

Men: *prævaluit violentia aque*.¹² Stærkere var vandets magt! Også Xerxes lod Bosphorus piske.

Den finansielle meteorologi gør også knuder, kobber erstatter sølv (133, 30).

Det følgende politiske tekststykke slutter: *sed tarduit eos vis algoris*. Her *vis*, som oven *violentia*. Valdemar må bøje sig for naturens magt.

1356-teksten behandles i afsnit 6 i et andet perspektiv, som bestyrker den af augustinisme inspirerede tyding.

Naturkatastroferne i Toledo-brevet af 1357 stammer fra de tre synoptiske evangeliers beskrivelse af “de sidste dage”, og hører til Augustins inspiration. De taler – også med gammeltestamentlig baggrund – om syndens kosmiske effekt.

På vej til en belejring af Hindsgavl borg 1358 kommer Valdemars flåde på af-

veje på grund af nattetåge. Er denne tåge nu af fysisk eller af litterær art? Det sidste skulle betyde, at Valdemar med urette ville angribe Benedikt Ahlefeldt. Denne var formentlig participant i *pax falsa et fedus fictum* (1355, 131, 84) på Langeland, en fred og et forbund, som vist krænkes allerede 1357 ved kongens felttog til Fyn, der skal drøftes i afsnit 5.

I fredsforslaget på Als 1358 nævnes, hvad hertugen ikke må, "så længe krigen varede, den krig som er endnu" – *ad presens instat* (Kr. 138, 94). Dette suk, der kan tænkes skrevet senere end 1358, udtrykker også vor kronikørs bekymring over Valdemars vankelmodighed og over krigens ondskab, som begge derefter beskrives med overtoner, der må minde om Augustin.

Han havde en vidt eksperimenterende interesse for psykologi¹³ og kunne have skrevet 1358-sætningen: *quidam de consilio regis, sicut prius consveverat, totum eorum consilium dissipavit*, hvis "ligefremme" oversættelse er kendt. Som ofte anvender vor kronikør et ord to gange i samme punktum, her ordet *consilium*, som betyder både (stats)råd, (venne)råd og som findes i tilstanden: (vild)råd(e), hvor råd = sind. Forudsat, at man læser *quidam* som *quiddam*, kan citatet oversættes: Noget i kongens sind gjorde, som det plejede, hele deres aftale til intet. Dette noget har en kontekst, der er analog de *emuli regis, pacis inimici qui semper* (1359: Kr. 141, 22/23), som altid vendte kongen bort fra det gode.

Æmuli regis skulle da findes i kongens sind, som vil det gode, men ikke kan udføre det, hindret af disse *æmuli*, der – i klassisk latin – bedre oversættes "kapelystne beundrere, rivaler". Kongens sind er splittet mellem *æmuli*, som har samme mål, men forskellig metode. Nogle er *pacis inimici*. (Kap. 5, slutn.)

Kongens tilstand, som vor kronikør her atter hævder at kende, kan kaldes augustinsk i sin antydning af "den bundne vilje" eller paulinsk, af samme grund og fordi Valdemar her, som mange andre steder, fremtræder i et *Volo/nolo*.¹⁴

Valdemar har nu vendt sig fra freden, thi *quidam de consilio regis*, "noget i kongens sind" bestemmer ham for krigens gru, masse, brandhærgen og sørøveri, skildret i en firtalsstruktur, som vel i sig selv ikke kan kaldes augustinsk (talsymbolik var almindelig på hans tid),¹⁵ men som i 1358-teksten omfatter "den augustinske naturs oprør":

Fire gange gjorde Fehmerne forsøg på modstand (1358: Kr. 138, 12) og fire gange er naturen "vore" ugunstig: 1) *ventus contrarius* (138, 21), 2) *ventorum adminiculo eos adgressi sunt* (139, 26), 3) *tanta tempestas* (31) og 4) *pulsu ventorum ad terram emulorum pulsi* (33).

Alle fire elementer var imod dem: *quattuor elementa sibi contrariari* (27).

Og et firtal sætter Valdemar op imod naturens indikation: Hans klørfire: *ferro, flamma, captione et morte* (38/39). Det er hans elementer, hans vilje.

Han slipper også helskindet fra skibbruddet i 1359. Om ikke hans tilstedeværelse i skibene er årsag til deres forlis – *rex morabatur, ortaque tempestate* (1359: Kr. 142, 39/40, *ortus* = oprindelse) – så er han dog et vomitiv for det besjælede kongeskib, som *evomuit . . . scrinio suo cum sigillo*, udspyer hans regalier og vel også han selv.¹⁶

3. Kuriosa

I vurderinger af YSK nævnes nu og da krønikens kuriosa, gerne med et smil: Sådan var vel middelalderen, naiv, overtroisk, med manglende distinktion mellem stort og småt i sin historie-reportage.

Nærværende kommentar har ment det værd at se nærmere på disse kuriosa og har fundet, at man kan tage dem omtrent lige så højtideligt, som man altid har taget den “historisk nyttige” tekst, der til gengæld kan trænge til et humoristisk islæt i de betragtninger, der gøres over den.

Måske giver den, ligesom disse kuriosa, ved fortænkte eksperimenter over sproget anledning til associationer, som må betegnes “vilde”. De beder om en Helle i dette kapitel. Kan vor kronikør være kuriøs, kan vi også.

1355 Dystløbet i Roskilde

Blandt de vigtige hændelser, vor kronikør ikke omtaler, er fem Østersø-hansestæders møde i København 1355 i dagene fra 19. juli (DD 3,4 nr. 271), hvor de spiller en vis rolle i Valdemars fredsforhandlinger med Magnus. Når Arild Huitfeldt ikke nævner mødet, tyder det på, at dokumentet herom ikke “lå i brevkisterne”, og først er blevet kendt i Danmark gennem Langebek, der fandt det i Rostock.

Under deres besøg i København boede Hanse-sendingene “hos franciskanerne”. Sandsynligvis er – lad det være sagt i nærv. kuriøse kapitel – vor kronikør selv franciskaner, har vidst om mødet, og kan have signaleret om denne sin viden (til en “læsekreds” eller til eftertiden) ved at bringe en lakonisk ytring om den dygtige dystrytter Arnold, “umotiveret og abrupt” i årstekst 1355: *Hastiludium Roschyldis celebratur, in quo Arnoldus de Løbiche solenniter se gerebat.* (1355: Kr. 131, 77/78.)

Efter fredsforhandlingernes afslutning holder Valdemar møde på Vrangstrup¹⁷ den 29. juli (131, 76/77), hvor man fordobler kongens ret til “noget, der er svært at oversætte”.¹⁸ Valdemar havde i forvejen meddelt hanseaterne, at han ville holde møde denne Sct. Olaidag, som også daterer en kvittering, udstedt i Holbæk, til Lübeck’erne, for 900 sølvmark.

Oversætter man *solenniter se gerebat* – som i vor tradition – ved: “(han) udmærkede sig”, mister man den pointe, at *sollemnis* i grundbetydningen betegner noget årligt tilbagevendende, så at vendingen kan oversættes: “gererede sig, som han plejede”.

Mon ikke han plejede at give meget ud og få endnu mere igen?¹⁹ thi mon ikke *Arnoldus de Løbiche* er så anonym, at han tegner Lübeck, er stadens inkarnation, abbed Arnold af Lübeck, som på Saxo’s tid fortsatte Helmolds slaver-krønike.²⁰

Dystløb vandtes *solenniter* af Lübeck. Løbet i Roskilde, dvs. politikken i sommeren 1355, vindes af hanseaterne, som vel stadig er i København, hvor de har

bedt Valdemar være rationel, når han absolut ville forringe mønten (DD 3, 4 nr. 271; som gennemføres året efter og formentlig har været emnet på Vrangstrup, sammen med hanseprivilegiet) og hvor de har tilbudt 1 000 sølvmark for privilegier i Danmark.

Hanseaterne var tilmed villige til at gå op til 1200 mark, men nu nøjedes Valdemar – formentlig – med de 900 samt deres tilstedeværelse under fredsforhandlingerne.

Der ses ingen “særheder” i årstekst 1356. Dens lange passage om kongens møllebyggeri kunne være en kuriøs metafor, dersom man accepterer en tolkning som i nedenstående afsnit 6.

Vallensbæk 1357

Historien om humbugtaleren, hvis stemme kommer fra bondens ovn, og som deltager i landsbylivet, minder både i indhold og form²¹ om de *exemplum*-samlinger, som middelalderens prædikekunst brugte til tekstens konkretisering.

Den i et *incubus*-forhold besatte unge piger ankommer juleaften og afrejser *sabbato quatuor temporum post Cineres* (1357: Kr. 134, 56 & 67).

Beretningens tidsangivelser kan høre til dens nøgler.

Sabbato post Cineres er entydig. Det overflødige *quatuor temporum* ville ikke bringe 1300-tals læserens tanker i retning af begreber som kvatember-ret (såkaldt tamper-ret), der er tilkommet senere, men derimod i retning af kvatemberfasten (*jejunium*), som indleder hvert af kirkeårets kvartaler. Først julens kvatemberfaste, der slutter få dage før juleaften.²²

Da ankom hun – og hun rejste netop før påskens kvatemberfaste.

Påskens faste var som bekendt årets strengeste og længste (*quadragesima*) og indledes formelt askeonsdag (*Cineres* = *Caput ieiunii*). Reelt var netop den følgende lørdag sidste frist til at holde inde med vinterens æderi som oprustning til fasten.

Altså er *Quidam* et væsen, der vil sidde til bords i fest, men ikke i faste. Besættelsen har dels form som *incubus*,²³ dels som materiel okkupation: *Quidam* ud søgte sig bondens ovn som opholdssted (134, 58) – og det i årets koldeste tid. Da er æggene også dyrest, så dem foretrækker *Quidam: libentius ova* (134, 62).

Hvorfor beholder bonden *Quidam* så længe? Fordi *Quidam* var underholdende (og det var det store tilløb – *frequentiam adventantium* – bonden i længden ikke kunne bære – *non ferens* (134, 66)) og fordi *Quidam* rapporterede til sin vært (63/64), *domestico suo referebat*, hvad der tildrog sig på egnen.

Hvem kan det være, som indretter sig på andres bekostning, vil have den bedste bid og har dispensation fra fastebestemmelser, som taler både dansk og latin og hævder at føre åndens tale, men reelt er libertiner – og som bevæger sig i selskabslivet for at rapportere til sin patron?

Mon ikke dette væsen er munkevæsnen, vel en dominikansk kapellan i et herskabshus? Thi han kan passende kalde sig Petrus Jordanis, eftersom ordenens

general nr. 2 hed Jordanus Saxo (1185–1237). Saxo (= klippe) er synonymt med Petrus (Matth. 16, 18).

Omkring år 1350 havde tiggerordenerne, specielt dominikanerne, i længere tid været kritiseret for deres åndelige og sædelige forfald, kortest udtrykt: Jo nærmere kirken, jo fjernere fra Kristus.²⁴

Ikke blot “dominikanerdåb”, også dominikanernes dispensation til nadverforvaltningen, ansås af kritikeren som suspekt, hvad vel også 1357-teksten antyder: *Que vero dabantur, ipsa accipiebat et in eius cibos convertibat*: Hvad man i virkeligheden gav hende – dvs. rent fysisk overrakte hende – eller måske rettere: gav ham – modtog hun og “forvandlede” det til hans føde. Ordet *conversio*, forvandling (transsubstantielt), brugtes i kirkens nadverlære i århundreder før dens endelige autorisering 1545 i Triest, således allerede af Innocens III ved Laterankonciliet 1215 – dengang vendt mod augustinsk symbolik.

Et Toledobrev af 1357

Beretningen om den frejdige bugtaler i Vallensbæk afsluttes: *Horrenda, quæ sequuntur*: Skrækkeligt, hvad nu følger!

Dermed bør vor kronikørs ironiske stemning fra Vallensbæk Huskors overføres til det grufulde, som nu følger, nemlig et af de såkaldte Toledobreve. Et vigtigere spørgsmål bliver, om den abrupte overgang fra dette brevs svovlregn, Sibylle og Antikrist til dansk indenrigspolitik (1357, Kr. 135, 01/02) også må indregne en god del sort humor hos vor kronikør.

Ligesom den vallensbæk'ske *incubus* har forlæg (disse *Exempla*), savner heller ikke det citerede brev forlæg. De lå i mange udgaver i skufferne på bispe- og klosterkontorer. Nogle kan have ligget der i mere end 100 år i året 1357.²⁵

Vil man se anbringelsen af brevet i YSK mindre som “naiv, kuriøs” og mere som en sarkasme, vil man bl. a. lægge vægt på kronologien. De forfærdelige hændelser vil indtræffe i året 1357, *in eo accidet* (1357: Kr. 134, 75), men i brevet afslutning forlænger Sibyllen varslet: *Post annum Domini 1357* (135, 98).

Og hvad skete, rent faktisk i 1357? Af de varslede rædsler: Intet!²⁶ Det er i sig selv morsomt, og endnu mere underholdende er det at overveje, hvorlangt ind i den følgende tekst der råder en “Intet-stemning” i form af vor kronikørs pessimisme? I det mindste indtil (135, 07): *Sed licet ante parum observabantur, postea de illis nulla fuit cura* – dvs. at Nyborg-*constitutiones* er stadig “Intet”. Straks herefter refereres et nyt kongeligt overgreb mod Nyborg-aftalen, indeholdende nedennævnte besynderlige passage om “ulvenet”.

Vor kronikørs stilling til tidens skepticisme – overhovedet til de eksempelvis i ekskurs 1–4 beskrevne strømninger – kan naturligtvis ikke udledes ved at overveje en “hensigt” med at bringe “kuriøsa” fra Vallensbæk og Toledo.

Dog har de en kulturhistorisk interesse.

Toledobreve, også et for året 1357, hjemtaget fra engelske arkiver, giver anledning til suppleringer i det i årstekst – 1357 citerede brev, hvis afsluttende tekst

vist kun mangelfuldt fremgår af håndskrifterne.²⁷

Naturligtvis er der en forbindelse mellem fabriktionsintensiteten af Tole-dobreve og kiliastiske bølger over Europa. En sådan stemningsbølge kendte også – 30 år efter 1357 – Geoffrey Chaucer, som med fin humor skildrer studentens oplevelser med tømmerens kone gennem den kiliastiske nat i *Canterbury Tales*.

Ulvenet, 1357

Årstekst 1357 springer fra apokalyptisk Toledorædsel med tilsyneladende aktualisering i hundredårskrigen, *specialiter in regno Francie* (1357: Kr. 135, 89/90), til nogle udsigtsløse bestræbelser i Kalundborg for at få overholdt Nyborg-aftalerne af 1354. Kort sagt: De negligeres: En af dem, nemlig at gods ikke kan fratages nogen uden retlig prøvelse (1354: Kr. 129, 9 ff., jfr. “frihed”, 128, 90 ff.) overtræder Valdemar straks efter i Roskilde, hvor han vil 1) tage bispegods (1357: Kr. 135, 10) og lægge det under Kalundborg, og hvor mødets afslutning giver anledning til vor kronikørs lapidariske 2) *Peractis aliis retia luporum confici injungit* – da (alt) andet var behandlet (en stående vending) forlangte han ulvenet fremstillet. Senere i Jylland fortsatte han med at tilsidesætte konstitutionen ved 3) at lægge nye byrder på store og små.

Mens vor nysgerrighed er rettet mod disse ulvenet, er yttringerne 1) & 3) anført som mulige analogier. Med lidt spidsfindighed kunne man overveje, hvad *peractis* kunne stå for, hvis *aliis* opfattes som personer og ikke som neutrum. *Perago* kan med personobjekt betyde “jage rundt med”, “genere”, omend sjældent – udtrykket kunne så oversættes med “Efter at han havde ærgret de andre”. En beklagelig mødeteknik!

Bortset fra denne joke, inspireret af nærv. kapitels kuriøsitet, synes det som om ordlyden af dette punktum om ulvenet modstår alle forsøg på at tvinge teksten.

Baggrunden for sådanne forsøg skal, i yderste korthed, nævnes, fordi de har haft betydning for nærv. vurdering af andre passager i årsteksterne 1355–59.

A. De fornævnte punkter 1) og 3) antages at referere til Nyborg-aftalerne, hvorfor samme forestilling er knyttet til pkt. 2). Men Nyborg-1354 byder vist ikke på referencer til “Ulv-net”, skønt 1354-teksten handler om at beskytte fårene mod ulve. Der ses ingen hjælp at få fra antik-citater, ordsprog eller bibelord, altså fra begrebet *Lupus in fabula*, *Lupus in sermone* eller fra det faktum, at birgittinske kredse kaldte Valdemar: Ulven.

B. Andre tråde fra 1357 tilbage til 1354 er tydelige, således *nulla fuit cura . . . omnia fore vana* (135, 8 og 130, 38) og om samme emne, *iustitia*, er der en tråd, her et misforhold, mellem 1357 og 1355, dvs. mellem fornævnte pkt. 3), Valdemars bebyrdelse af store og små i Jylland og det kendte 1355 tekststykke om hans retfærd i Jylland. Heri er der intet mærkeligt, da krøniken ofte handler om retfærd. Måske bør man dog hæfte sig ved en gentagelse af fire ord:

- *in Iutiam – morando maiores et minores* (1357: Kr. 135, 11).
- *in Iutia – moram – minorum ad maiores* (1355: Kr. 131, 67–69).

C. Førstnævnte citat er ovennævnte pkt. 3), der afsluttes: *variis impositionibus aggravat*, der traditionelt oversættes: “tynger han (store og små) med forskellige byrder”. Denne pleonasme undgås ved en besynderlig oversættelse: “tynger han (store og små) med varierede bedragerier”, idet en betydning af verbet *impono* er “bedrager”.

D. Kun halsbrækkende eksperimenter, som her skal forties, over *Rex in Iulia moram faciens* (ovenn. 131, 67–69) kan vrænge ad dette *Speculum regis* (se kap. 4). Betragtningerne var bl.a. inspireret af foranstående opstilling af pkt. 1), 2) og 3), hvis verber: *annecto*, *iniungo* og *aggravo* har en fælles “moral-valør”: binder, føjer til, føjer ind i, påbyrder.

Blod og vin

Som eksempler på vor kronikørs “middelalderlige naivitet” opregnes gerne Valensbæk-beretningen og den relikvietro²⁸, i hvilken Peter Dene befriedes fra fængsel og lænker ved påkaldelse af “blodet” (1359: Kr. 141, 14–17).

Et Herrens under kunne referere til Det gamle testamente, som er fyldt med Hans kraft-gerninger, men da det gælder Kristi blod, bør man vel søge i Det nye, hvis undere tilmed omfatter befrielse fra fængsler, eksempelvis i skriftet Apostlenes Gerninger (5, 18; 12, 4 og 16, 23) og i Pauli breve.

Da det i YSK er en Peter, som udfries, bør Acta 12,4 komme i betragtning. Vulgata-teksten synes ikke at bringe vendinger, der oplyser Denes oplevelse, men det gør måske hændelsesforløbet: Peter følger Herrens engel og kommer til menighedens hus, hvor den stuepige, der passer døren, hedder Rode.

I YSK-1359 er der ikke nogen Rode, men det er der året før (1358: 137, 69), nemlig “Suendons Rode”, og da kan Peter Dene antages at have ligget med kongens tropper foran Tranekær.²⁹

I hvert fald er han med på det lange 1358-felttog, og et helt tekststykke vedrørende kampene ved Wismar handler om ham (1358: Kr. 138, 19–139, 34), her som sørøver. Måske beordret dertil af Valdemar, for stykket indledes *In diebus illis*. Det er en “stående vending”, men mangan midelalder-læser vil fortsætte i et af jule-evangelierne: udgik en befaling fra kejser Augustus, fra kong Valdemar, forinden teksten fortløber: *quidam de exercitu regis*, som er Peter Dene & Co., *ut depredarent* – for at røve. Da de griske var optaget af bytte (138, 20) opdager de ikke at vinden er slået om og at naturen firfoldigt er dem imod (jfr. foran, kap. 2), og de tages til fange af Wismar-borgerne, som synes at ville behandle dem med forskel: *singuli in singulis ergastulis custoditi*.

I 1359-passagen om Peter Denes udfrielse (1359:141, 16–17) nævnes, at han – *cum suis* – var besejret ved Wismar, og nu udfries ved påkaldelse af *sanguinis, cujus memoria civitas Suerinensis solennis habetur*, som kan oversættes: “den slags blod, ved erindringen om hvilket byen Schwerin anses for hellig”. Det er

ikke byen Schwerin, der holder blodet helligt! Men det kunne også betyde: “det blod, ved ihukommelse af hvilket byen Schwerin holdes i ære”. Og hvad er det for slags blod, som skal mindes? Memorerer man med “til min ihukommelse” er man i nadverens instiftelsesord, og derved – med den konsekrede vin – i den transubstantiations-debat, som i 1359 havde løbet i 2–300 år (se foran: afslutningen af “Vallensbæk 1357”): Blod/vin.

Altså kan Peter Dene ha’ drukket sine vogtere på pelsen, således som også anekdoten gik – om ikke før så – godt 100 år senere (kronisten Albert Krantz).

Mon ikke vor kronikør er en lærd teolog med satirisk humor i sine betragtninger over bl.a. dæmonbesættelser, dominikanere, astrologiske varsler og relikvietro? Hans skildring af krigens gru tyder – efter nærmere analyse – på et humanitært sindelag.

4. *Speculum regis*.³⁰ Fyrstespejl og Vrængbillede

Augustins *Civitas Dei*, 5. bog, beskriver den kristne fyrste som retfærdig og fredssøgende, et “spejl” der gennem middelalderen forlenes med idealer som *temperantia*, *prudencia*. Hvilke perioder, der i denne fromhed blander det martialske-heroiske er vel uklart, men sådanne idealer er tydeligt tilstede hos Islændingene og Saxo og formentlig også på vor kronikørs tid. Da er deres modvægt værker som *Defensor pacis* af Marsilius af Padova, mens Augustins autoritet er vigende.

Et heroisk fyrsteideal ses 1358 (Kr. 139, 38/39): Han tugtede – etc. – *ferro, flamma, captione et morte*, indtil de adlød hans vilje. Overhovedet er *voluntas* et afgørende element i vor kronikørs billede af Valdemar. Og ikke for det gode! (se note 14). Hans klørfire er, her i 1358-teksten, omgivet af tre bibelcitater,³¹ som alle antyder krigens galskab, og umiddelbart tidligere beskrives et andet firtal, naturelementerne, som er imod *quidam de exercitu regis* (se kap. 2 og 3).

Tidligere i middelalderen var det græske – og kristne – mådeholdsideal altid præsent – for dog altid at blive overtrådt. Måske er 1300-tallets fyrsteideal anderledes, evt. sammenfaldende med Valdemars ekstravagance, der kommer til orde i årsteksterne omkring 1355 – det år, hvor Valdemar sender delegationer til fyrster, til paven og til Paris, og modtager koalitionsstilbud fra Paris.

I året 1355 manifesterer Lübecks rolle i Danmark sig ved hansernes møde i København (se foran: afsn. Dystløbet i Roskilde) og i årene 1354 og 1356 ønsker Valdemar at optræde med store selskabelige udgifter i Lübeck, som til gengæld optræder i Roskilde 1355 i skikkelse af Arnoldus.

YSK’s ytringer herom ser sådan ud:

Hastiludium Roschyldis celebratur, in quo Arnoldus de Løbiche solenniter se gerebat (1355: Kr. 131, 77/78).

parlamentum Løbiche die innocentium . . . expensas in magna copia – (1354 in fine: Kr. 130/31, 59–63).

– *parlamentum in Løbiche, ubi rex solennizavit et magna fecit expansiones* (1356: Kr. 133, 32/33).

Løbiche er fælles; *magna-expenses* ses i 1354 & 56. Oversætter man 1355 *solenniter* (adj.) ved sædvanligt – Arnoldus gererede sig som sædvanligt – må man 1356 oversætte *solennizavit* (verb.) sådan: “hvor kongen gjorde som sædvanligt, idet han ofrede store udgifter” (på andre fyrster).

Har også *hastiludium* en pendant?

Vistnok, thi *innocentium* er et *ludium*, børnenes leg, deres eget saturnalie, 4. juledag, hvor de til minde om “de uskyldige børns martyrium” opfører sig mindre uskyldigt (se eksk. 4), nemlig som de voksne, hvis tøj og hatte de overtager den dag.

Men til den leg må Valdemar ikke være med i 1354, måske fordi man leger “Ulven kommer”. Men det må han i 1356, måske fordi Arnoldus af Lybæk 1355 var i Danmark i spidsen for hanseaterne, – *et magnas fecit expansiones*.

Lader man, som oven, ordet *solennis* (*solemnis*) have en brod, vil det også punktere den stemning af pli, der findes i midten af årstekst 1355, hvor Valdemars europæiske indflydelse accellererer: “Herre konge”, “herre pave”, “til Valdemar, de danske konge” (132, 95–97). Disse *nuntios solennes* (91), der blev sendt, var måske lidt for *solennes*, “sædvanlige”, eller man kan blot læse: “de sædvanlige udsendinge”. Vor kronikør angiver ingen navne. Deres ordfører er Peder Larsen Panter, som slås til ridder før afrejsen, i en periode hvor han virker som justitiar (DRB 231, 235 og 252).

Og netop justitiarer havde vor kronikør et godt øje til!

Justitiarer beskrives i Nyborg-aftalen af 1354 som knyttede til lands-tingene, og retsordningen – *placitum* – omtales to gange i årstekst 1355, i begyndelsen og i slutningen (Kr. 131, 68 og 132, 15), på hver sin side af midttekstens mondaniteter.

Med lignende tekst-symmetri ses i begyndelsen og slutningen af 1355 Ribe, nærmere midten: to gange Vrangstrup, og endnu nærmere: to gange Langeland. To gange i 1355 har kongens interesser modvind.

Der er ringe grund til at tro, at ikke disse oplysninger skulle svare til realiteter eller næsten-realiteter, men det hindrer ikke, at vor kronikør har udnyttet en “symmetriteknik” og at han har udstrakt denne konnotation til 1356- og 1357-teksterne (hvorved års-registreringens kvalitet af samtidighed må prøves) og navnlig til Nyborg-1354, som overhovedet strukturerer mange af vor kronikørs ytringer.

Blandt nøgleordene i en sådan mulig konnotation er *placitum, bonum & bona archiepiscopalia, iustitarius, advocatus* eller vendinger som *nisi veri heredes* (1354, Kr. 129, 25), *ad veros heredes* (1355: Kr. 131, 70), *hereditates minorum* (69), *verus heres* eller *titulus iniustus*.

Sådanne gætterier, inspireret af tekstsymmetri, ville dog, anvendt på 1355-årsteksten optage megen plads, og er derfor opgivet til fordel for nogle symmetri-betragtninger over årstekst 1356 (se kap. 6).

Dermed udelukkes en vurdering af et fornemt *Speculum regis*, nemlig passagen om Valdemars retsind i Jylland: *Rex in Iutia moram faciens* for i kapitlene 5 og 6 at give mere plads til et andet, lige så berømt, nemlig 1356-beretningen om Valdemars møllebyggeri, hvormed han vil tvinge vandene.

5. Ord-betydninger og -gentagelser

I ovennævnte vrangkonstruktioner af 1355-tekstens oversættelse indgik ordet *placitum*, der oftest bør oversættes med “retterting”, men også kan betyde “for-godtbefindende” (forordning, overbevisning, tilbøjelighed, vilkårlighed – jfr. vort fremmedord: “plasér”, morskab, og placebo-, narre-), navnlig for den middelalderlæser, der bevarer forbindelsen med klassiken.

Ius betyder rettighed & ret, men også den ret, der hedder suppe (hvad vistnok Peder Laale morer sig over). *Solenniter* (*sollemniter*) betyder både højtideligt og sædvanligt. På mange sprog er der ord, hvis oversættelser kan have hinanden modsatte meninger.

Valdemars møllemani, 1356

Årsteksten 1356 har kun to tekststykker. Deres udsagn synes ordnet analogt, dvs. med samme rækkefølge af “meninger”.

Til deres tolkning anbringes allerede her nogle sproglige overvejelser om sætningen Kr. 133, 27–29, nemlig: *et praecavere voluit* . . . : “Han ville drage omsorg for, at ikke voldsomme storme, ej heller . . .” Derefter opremses (1) *aquarum* (2) *hyemalium* (3) *irruptione*, (4) *estuaria* (5) *destruentur* (6) *fossata*, et (7) *valli*, *qui* (8) *damme Danice dicuntur*, *deperirent*, “gik til grunde”.

(1–2–3) = “fremstyrtende vintervand (-regn)”, jfr. verbet *irrumpe*, der som *irruo* (se Matthæus-ordet nedenfor) har mange betydninger som “bryder ind i”, “stormer ind på”.

(5) = “skulle ødelægge”: (4 & 6) = de indgravede, eller med grave forsynede, æstuarier. Ordet *æstuarium* kan dog næppe i noget leksikon betyde “mølle-dam”, men har af *æstus* to betydningsområder: et nær svingningen ebbe/flod, som “tidevandsdannelse” (flodmunding, strand-ø, strandsø), og et, der er lige så “flakkende, flammende, bølgende”, eksempelvis feberhede, ildsted, ovn (også i overført betydning: hjemmets arne) og “flammende begær” (hvoraf også verbet *æstuare*).

(7) *valli*, “som på dansk kaldes (8) damme”.

Først det danske “dam”, som endnu på vort 1800-tal kunne betyde dæmning, giver den mening, der af kronikøren her søges anbragt.

Men *valli* (nom.plur.) hedder i nom.sing. *vallus*, der betyder “pæl”, tilmed en martialske palisadepæl. Der findes et meget anvendt ord for et kollektiv af palisadepæle, nemlig *vallum*. Det betyder dæmning i betydningen forsvarsvold, er

neutrum, og hedder i nom. plur. *valla*.

Vort citats to besynderlige ord, *æstuarium* og dæmning, ville på YSK-tidens Laale-latin hedde *stagnum & lacus & lacuna* resp. *moles & agger*.

Vor kronikørs to ord svarer ikke til komponenter i et møllelandskab – men den stemning, der truer dette landskab svarer ganske til den stemning, der hos Matthæus, 7, 27, rammer et hus, hvis det er bygget på uret: *Et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecedit, et fuit ruina illius magna*.³² “og huset faldt, og dets fald var stort”, oversætter den danske bibel. Ofte er “hus” synonymt med “arne”, men *æstuarium* kan jo også betyde “flammende begær”, der kan tilintetgøres ved martialske stormløb.

Til krigens stemning bidrager overvejelser som ovenstående om *vallus*, en palisadepæl, og *vallum*, der jo er det ord, som vor kronikør foregiver at anbringe, understreget af en dansk oversættelse. Ordet *vallum*³³ har verbet *circumvallare*, der ses overalt i klassikens militære beretninger, og hist og her i YSK (1357: Kr. 136, 21 & 1358: Kr. 137, 69).

Disse overvejelser leder til den tolkning af 1356-teksten, som fremgår af kap. 6.

Arma terrigenarum, 1357

Afslutningen på årstekst 1357 (Kr. 136, 28–46) må ikke nødvendigvis læses som en kontrast mellem Valdemar som sejrherren (36: *victor*) og i rollen som “øvers-te udsuger” af folket via sine embedsmænd (*per fas et nefas – jejunos – evacuati – famelici gravius*) (39 & 41).

Sidstnævnte tone af sort humor findes måske også i sejrherre-teksten, som indeholder 3 × *capti(s)* (31, 33 & 34) somom vor kronikør skulle være i ordnød. Ord-triplen kan være hans signal til læseren om en særlig måde at tilfangetage fjender i denne tekst, der kan tegne et “fyrstespejl”: Foran fronten slås flere til ridder, hvorefter fjenden knuses (29/30).

Multi de potioribus Holzatie capti, similiter de terrigenis in armis non propriis (31/32).

1. Utvivlsomt betyder *t.* indfødte, men også “født af jorden”: *Genus terrigenarum* er den første menneskeslægt, opstået af slangetænder, sået i jorden, *prissca gens mortalium*. Deres klæder var som det jødiske Adams-kostume. Dermed kan *similiter de terrigenis* læses: “nøgne”.

2. Blandt mange betydninger af *non proprius* kan passende vælges “upassende”, og med *arma* oversat ved “tøj” (jfr. Tøjhuset) eller “udstyr”, læses ovenstående: I udstyr, upassende (til lejligheden).

3. Hele citatet: – mange af de fornemste holstenere blev fanget, og mange af dem nøgne, i upassende mundering, – måske mens de sov rusen ud efter fru Ahlefelts begravelse.

Vor kronikørs første brug af ordet *capti* gælder disse fornemme holstenere. Næste brug gælder *duo comites* (32). Disse to grever passer ind i den herlige for-

virring, som hos Huitfeldt omgiver dette slag. Han refererer bl. a. Presbyter Bremensis-krøniken, som nok taler om begravelsen af fru Ahlefeldt til Hindsgavl, men ikke om et Valdemar-overgreb, hverken i begravelseshuset eller i kirken. Denne holstenske krønike siger blot, at Valdemar vandt slaget, fordi flere af de fornemme holstenere var fraværende, til begravelsen, og krøniken (skrevet ca. 1440) gør en lang anekdote ud af tilstanden *in armis non propriis*: . . . *cum scutiferis servitoribus, loricis dominorum suorum indutis*, “skjoldbærende svende, der var iført deres herrers læderbrynjer”.

Anekdoten skal ikke gengives her, hvor det blot skal nævnes, at Huitfeldt mener at vide, at Valdemar tager “en hoben af de fornemste” tilfange i kirken. Også her har de vel båret en til krigerisk virke upassende mundering – *in armis non propriis*.

Da Valdemar året efter vil angribe Hindsgavl, forstyrres han retfærdigvis af en augustinsk tåge (1358: Kr. 137, 74), og kort efter (137, 83) bereder disse *terrigenas* os atter en overraskende læse-mulighed, der kan punktere stilens martialske vælde.

Bortskåret stof

Af et større manuskript om YSK-1355–59 er bortskåret meget stof, som kan publiceres, dersom det ønskes. En stor del af dette materiale falder indenfor nærv. kapitel om ord og vendinger i YSK, og nedenstående berøres emnerne *cum reliquis perire* og Eriks helligbrøde.

Dersom Erik virkelig havde begået den – 1359: Kr. 140, 90 – beskrevne helligbrøde, at afbrænde en kirke med flygtninge, ville nok både vi og vor kronikør og hans evt. samtidige læsere have vidst det, om ikke fra andre så fra den birgittinske kreds. Erik kan frikendes.

Både Sverige og Danmark var i indre splid. I Sverige kom begge parter til orde – som er os efterladt – i Danmark kun Valdemar, samt vor kronikør. Han beskriver Eriks skyld og død med bl. a. flg. ord: *ecclesiam cum . . . reliquis mysteriis . . . incendio consumpsit* (140, 90/91) og *ipse et uxor sua cum prole . . . perierunt* (141, 93/94).

I nærværende undersøgelse af årsteksterne 1358 og 1359 tyder meget på, at vor kronikør bevidst begår et falsum, nemlig beskrivelsen af Eriks skyld og død, hvilken sidste næppe, af samtiden, ansås som en gudsdøm – snarere dronning Blanka's. Var tiden ifærd med at forlade forestillinger om syndens hjem søgelse på slægten (ved diskussion af bl. a. indledn. t. Ezekiels 18. kap.), så har Valdemar dog ikke opgivet kollektiv straf, når han optræder i vor kronikørs redaktion: Han dømte, befalede, *iussit eum cum reliquis perire*, fordi han havde kastet et spyd mod kongen. (1358: Kr. 138, 05).

Det er i omegnen af denne tekst, man kan lede, om man vil søge at forklare, hvorfor vor kronikør bringer en beskrivelse af Eriks synd og død. Spørgsmålet må udskydes.

“Solitær”-versene i 1359-teksten.

Beskrivelsen af Eriks død fortsætter umiddelbart i et fremhævet, isoleret vers: *Flet pro morte . . .*, der i 1359-teksten følges af endnu et af samme karakter: *Tunc mare . . .* (Kr. 141, 96 & 142, 47).

Ligesom sidstnævnte konotterer både bagud (til Bjørnholm) og fremad (til *acrius reparavit*) kunne også det første stå både som epi- og prolog. Dets *pro morte* ses i slutningen af 1358-teksten: *pro morte eius* (140, 63) og vedrører drabet på Niels Bugge, Uffe Stigsøn og Peder Andersen, men også en konottering fremad er iøjnefaldende: *pro morte patris* og *pro morte filii* (1359: Kr. 141, 97 & 141, 6/7) vedrører drabet på Bugge og Uffe.

En sådan insinuerende tolkning forudsætter tekstlæsninger, som her må udskydes.

Ord-gentagelser

Passagen om Eriks brøde – 1359 – indledes: *Erectus . . . se erexit* (Kr. 140, 88) med to former af *erigo*, vist en for meget.

Den 1358-sætning, der er omtalt ovenfor: *cum reliquis perire*, følges af masakrer, hvor verbet *macto* gentages (Kr. 138, 09 & 10), og ikke uden grund. Det betyder at slagte (et offerdyr) og at hjem søge og supplerer glimrende verbet *trucido* (06), som betyder at slagte, myrde, skære i stykker. Vor kronikørs skildring af Valdemars rå forbrydelser: *trucidati et capti – vicit, mactavit et cepit – mactarentur* – har overtoner af komik:

Hvis fjenden afslår hans *sanum consilium* – fornuftige råd – skal den slagtes. *Consilium* anføres dobbelt i et punktum, forud for denne scene (96/97) (se 6.-sidste tekststk. i kap. 2), hvor nu vor kronikør belyser hans *consilium sanum*: Da hans folk var kommet iland (07), opdagede de en hær. Den var lille – *hoc minorem* – hvorpå man får det indtryk, at jo færre fjender, jo flere af vore slås til ridder (08), og med des større vildskab *irruit* – styrter ind på – *eosque vicit, mactavit et cepit*. Sidste ord-ophobning giver ikke blot effekt, men angiver også rækkefølge: Først besejres de, derefter hugges de i stykker og endelig tages de tilfange.

Consilio/consilium & pacis æmuli

Forannævnte forekomst af ordet *consilium* på side 138 i Kroman’s udgave samt den givne henvisning til kapitel 2 om Augustins interesse for psykologi tilhører en videre betragtning over vor kronikørs opfattelse af Valdemars personlighed i forbindelse med begrebet *pacis æmuli* (se sidste tekststk. i kap. 1) og en sindstemning: *nolo/volo*, der skulle præge Valdemars handlinger.

Om dette emne, ved denne lejlighed, blot flg. eksempler:

Et af de steder, hvor *pacis inimici semper* optræder, er i indledningen til den

hule patos, *mors servitute potior*, hvori Valdemars forhold til jyderne 1359 beskrives (141, 23); en ord-dublet savnes ikke. Her er det *semper*. Herpå følger anspillet på den gammeltestamentlige Exodus: *luto et latere . . . nec palea* (se kap. 1), hvor Valdemar er i Farao's gestalt. Ingen af de to vil slutte fred med de undertrykte, og da *inimici pacis* befinder sig i Farao's *consilium*, bør man vel slutte, at sådanne også findes i Valdemars. Vendt mod Farao's "råd" af troldkarle og grumme slavepiskere siger Israel: Det er jer, som har ødelagt vor kontakt til Farao – "I har fordærvet vor lugt hos Farao" (Ex. 5, 21) *fetere (foedere) fecistis odorum nostrum coram Pharaone*. Farao's troldkarle er så dygtige, at uanset hvilke undere, Herren lader Moses udføre, så kan disse gøre det samme.

Hvorlangt man skal lade analogien råde mellem Farao's dæmoniske *consilium* og Valdemars råd & sind – Exodus og YSK-1359 har samme patos – er et spørgsmål.

Og dette spørgsmål ligner det, man ofte stilles overfor i YSK, når teksten synes at beskrive en Valdemar, som vil to, hinanden modsatrettede, ting samtidigt.

Eksemplet kan være en af de forud nævnte, klart udtalte *volo/nolo* – situationer, men kan også bestå i en mindre bemærket brug af et ord med to betydninger. Det kan, som i årstekst 1356, være verbet *peto* (Kr. 133, 37 & 42), der karakteriserer både en angriber- og en supplikant-rolle (+ andre roller, hvorfor det er svært at afgøre, hvad Valdemars udsendinge havde som opgave, da de året før *petiverunt* den franske konge (1355: Kr. 132, 99)).

I 1356 ses først Erik at "petivere" Valdemar, som derefter lader Bo Falk "petivere" Magnus, så at grænsen er flydende mellem at "supplikere" og at "intimidere" og mellem, hvem Valdemar støtter og hvem han angriber. Sådant er han, siger vor kronikør.

Netop en *æmulus* udfylder dobbeltrollen, *peto*: Jeg angriber (også med våben) og samtidigt søger jeg fælles sag med den angrebne.

6. Årsteksten 1356, en mølle-allegori

Et af de hyppigst fremhævede "fyrstespejl" i YSK er 1356-beretningen om Valdemars møllebyggeri, der atter nævnes i slutningen af 1357 (Kr. 136, 43).

Istedet for at se denne dramatiske tekst om møllevirksomhed som et fyrstespejl foreslås her at betragte den som en udmaling af Valdemars politiske handlingsskema, altså som en allegori. Dennes enkelte led synes at være tilstede som analoge, måske symmetriske komponenter.

I Kroman's udgave består årsteksten i 1356 af to tekststykker, der i nogen grad virker som pendant'er.

Forinden dette drøftes et "Avis au lecteur": Sætningen *Prævaluit tamen violentia aque* (Kr. 133, 29/30) er glemt i R. A. Olsens oversættelse. "Dog var vandets kraft overlegen nogle steder".

Selvom Kroman's inddeling af 1356-teksten i to stykker ikke skulle svare til

håndskrifternes, så er vel yttringernes sekvens den samme.

Begge tekststykker nævner som indledning et møde, hvor Valdemar er tilstede – henholdsvis Kiel og i Lübeck. Begge stykker slutter med modgang – i to former – for Valdemar: 1. stk.: *Prævaluit tamen + nova moneta, . . . peior meliori*. 2. stk.: *Bo Falk . . . captus est + sed tarduit . . . vis algoris*.

Af uheld skyldes to naturen og to er politiske.

De to natur-revolter mod Valdemar, *violentia aque* og *vis algoris*, er sprogligt parallelle, og *violentia's* rod er *vis*. *Vis algoris* har politiske konsekvenser, idet den *tarduit* – forsinkede – hververne. Den truer hvervningen.

Har også *violentia aque* en sådan konsekvens?

Det, som trues, er æstuarier og dæmninger.

Kunne man tænke sig, at dette er et billede på de interesser, Valdemar vil fremme gennem hvervning – jfr. dette og tidligere års ret vidtgående aftaler med Frankrig?

I Lübeck glimrer Valdemar – eller skal man læse *solennizavit* ved “– gjorde som han plejede”? – og 1) *fecit magnas expansiones*, 2) *non tantum pro se, sed etiam pro aliis terrarum dominis*.

Gjorde han også sådan i Kiel? Nej! Ikke i teksten.

Men i “møllebyggeriet” svarer en sætning ganske til 1), nemlig: *aquas stagnavit et conclusiones aquarum fieri sumptuosas*, hvor sidste ord betyder ikke blot bekostelig, men også ødsel. Vil man her placere en analogi til 2), må man gætte, at Valdemar *aquas stagnavit* for at tjene fjernere interesser – eksempelvis udenrigspolitik.

Forestiller man sig, at vor kronikør vil signalere til den grundige læser, at mølleteksten beskriver helt andre forhold, kan han gøre det bl.a. ved at anvende “forkerte ord”, der intet har at gøre med et møllelandskab, men derimod med disse “andre forhold”. Det gør han med ordene: *æstuarium fossata* og *vallus*. *æstuarium* betyder ikke en mølledam, eller et “indelukke”, og *vallus* hører hjemme i fortifikationer (se afsn.: Valdemars møllemani 1356, i kap. 5).

Valdemars udenrigspolitik anno 1356 beskrives i tekststk. nr. 2 som en dobbeltrolle i Sverige (se slutn. af kap. 5). En dobbelthed er også tilstede i “møllevirksomheden”: *nolebat . . . aquarum decursum ad mare/præcavere voluit . . . ne tempestatis magnitudine* etc. (Kr. 133, 24 & 27), altså vor kronikørs sædvanlige påstand om Valdemars *nolo/volo*, dog her i viljesyttringer med samme sigte:

“Han ville ikke”, at nogen politisk strømning i Europa skulle forløbe uden at have tjent *utilitati communi* – fælles fordele – hvorfor han “stemmede strømmen” med dæmninger og stigborde til store udgifter og “han ville” vogte sig for, træffe forholdsregler imod, at politisk-militære forhold (*tempestatis & aquarum hyemalium*) skulle ødelægge hans udnyttelse af strømmen. Dog gik det nogle steder galt.

Altså: Valdemar ville lægge dæmning og mølle for enhver strøm! Dette er vist mølle-lignelsen.

Dens mulige anspil på bibelen, dvs. konkordansopslag med indgang efter de anbragte “forkerte ord”: *irruptione estuarium, vallus-valli-vallum*, skal referere til

få topoi og skal være aktuelle i den forstand, at de stemmer med, eller supplerer både den allegoriske tekst og Valdemars situation 1356.

Det gør de i noterne 32 og 33 anførte bibelord.

Danmark havde 1356 næppe brug for møller til kornmaling, idet landets kornproduktion efter Den sorte Død var ekstremt lav, og mange gårde stod tomme. Alligevel kan vor kronikørs beretning om kongens møllemani have en reel baggrund, idet Valdemars militære ambition kan have forudsat en hammermølleproduktion af udstyr. Måske også af krudt.

Vis alioris, der forsinkede hvervningen, kan hentyde til Johan den Gode's tilfangetagelse ved Poitiers, den 19. september 1356 – som kuldkastede Valdemars planer af maj samme år och en fransk-dansk koalition – jfr. møllelignelsens *utilitati communi* – og tilstedeværelsen af hundredårskrigen i vor kronikørs tanker (den nævnes året efter i Toledobrevet af 1357) kan lede tanken hen på det nye vidunder, krudtet, der første gang anvendtes i slaget ved Crécy, 1346.

Træk af det politiske Europa 1356 er opridset i note 33.

7. Vor kronikør og hans læser

En forfatters personlighed må opfattes forskelligt fra læser til læser. Dette gælder i højere grad, jo mere uklart det er, hvad der egentlig står i hans tekster.

Forkaster man de fleste – eller alle – af foranstående forslag til alternativ læsning og tilslutter sig en YSK-oversættelse tæt til traditionen, så beholder man billedet af en registrerende personlighed, der ædrueligt vil dele sol og vind lige i beskrivelsen af Valdemar, og som kun sjældent yder tribut til “middelalderlig naivitet og overtro” (kuriosa). Hvad nævnte “tradition” angår, ser vi den vel som en linie fra Huitfeldt via Ellen Jørgensen til R. A. Olsen, men har dermed ikke undersøgt YSK's kommenterings-historie i 16-, 17- og 1800-tallet.

Nu og da kan overensstemmelse mellem YSK og diplomstof blot være tilsyneladende, men uanset graden af bogstavelig og underforstået harmoni, er det vigtigt att kende vor kronikørs (dvs. forf. t. YSK-1355–1359) holdning til Valdemar. Thi herpå beror vor stillingtagen der, hvor kilderne er i, eller kan bringes til, disharmoni – og der, hvor YSK er vor eneste kilde.

Nærv. artikels forf. søger sit billede af vor kronikørs litterære personlighed og hans holdning til Valdemar ved, løbende gennem årstekerne 1355–59 at notere alternative oversættelser, således som de er bragt i kapitlerne 1–6. Der foreligger langt flere (jfr. afsnit: Bortskåret Stof, i kap. 5), men et forsøg med at indføre alternative “rettelser” må komme an, alene på de her i artiklen nævnte. Derved afsløres på alle de berørte steder en “vrangtekst”, hvor ethvert fyrstespejl revner, enhver Valdemar-anerkendende passage vendes til kritik og enhver mishagsyttring bliver grovere.

Ikke enhver af disse “tekstvængninger” kan antages at stå for filologisk undersøgelse, og der kan eksistere en latinsproglig logik, bestående i, at visse yttringstyper let kan “omkonstrueres” til en modsat mening. Da imidlertid nærv.

artikels forf. hverken er filolog eller semantiker – og langt fra latiner – er det ikke forsøgt, om et antal 1355–59-yttringer, evt. nogle “harmløse”, kan omkonstrueres til fordel fra Valdemars omdømme.

Det 14. århundrede synes at tage fat på perspektivrige emner ved at lade alle aspekter blomstre på en gang. Hvis den blomstrende obskurantisme maler sibyllen på altertavler – lidt senere på loftet i Dronninglund kirke – eller knytter hende til gammeltestamentlig idé i sjælemessen *Dies iræ* (indført 1350) så gøres hun, eller Salomon og andre store til grin i tidens folkebøger af skikkelser som Macolfos og Klods-Hans – eller med lærde *ridicula*, med uartige ord i saftige munkeanekdoter eller i skønsom blanding med skolast-pedanteri. Dette er Rabelais’ verden, og han var en kender af middelalderen. Gåde- og remse-komik er tilstede hos islænderne og hos Saxo. Men 100–150 år efter Saxo, vor kronikørs tid, er tiden ude for den heroiske fyrstesaga. Petrarca har en snært, men han opfatter – ligesom Boccaccio, Langland og Chaucer – digteren som en seer, med en vidtgående magt, også i “denne verden”.

Vor kronikørs vid og vits er svært at spore, fordi hans metoder til “at sige noget andet” er mangfoldig. Han excellerer i principløshed – men synes ikke om Valdemars – når han antyder ordspil og anspil, skanderer rækker af tørre ord, spegede som -pølse og -sild, den mindste ært og mange modi i eet, mange ord om een ting, eet ord om mange ting, eller et ord for meget og flere ord forkerte, to eens, tre eens – for her spilles poker. Han har “gået i skole i Paris” og lært bugtaleri og tankelæsning.

Om det hele er en spøg, eller om Valdemars magtfuldkommenhed har tvungnet vor kronikør til at artikulere sine sarkasmer ud gennem sidebenene, – mime dem ud – får stå hen.

Ved at læse ham kan man nu og da i tekstens udformning ane et Hamlet-ideal – og o. 1350 var Islands og Saxo’s Hamlet næppe død, i hvert fald ikke i Sverige, hvor Erikskrøniken siger om kong Birger:

rätt som han ware en amblodhe
then sik enkte gott forstodhe

Vor amled forstod at enkte sig, at stille sig enfoldigt an.

Ekskurs 1. Skepticisme

De mange former for skepticisme, der er omtalt i ekskurs 3 og 4, og som kulminerer på 1300-tallet, kunne komme til orde bl.a. som ironi, metaforer, brug af “forkerte ord”, og som sarkasmer eller mere laboreret satire og parodi – og naturligtvis i bogstavelig argumentation. Så umiskendelig den sidste er, så vanskeligt kan “det skeptiske budskab” være at genkende i dets seks førstnævnte former. Siger man, at rækken betegner stigende genkendelighed, har man haft en definition parat for hvert enkelt begreb.

Men i nærv. har vi opgivet at afgrænse dem.

En satire, så grotesk, at den på nutidsmennesket kan virke kedelig, findes i en samling af mere alvorlige stridsskrifter, udvekslet mellem pave- og kejserhof 1037–1112: *Libelli de lite* (Hannover, 1892–97, komment. af C. Mirbt, Leipzig 1894). *Libelli* fylder 2 000 sider, og i bd. 2, s. 424 ff. ses to udgaver af et af tidens smædeskrifter (*libellus*, senere: pamflet ell. paskvil): *Tractatus Garciae Toletani*, skrevet o. 1099.

Denne satire om pave, kirke og præsteskab refereres i ekskurs 4.

Prælaters druk og hor fylder – næsten for udførligt – siderne 95–155 i P. Lehmann, *Die Parodie im Mittelalter* (2. udg., Stuttgart 1963).

Af samme skuffe, men ca. 100 år yngre end *Tractatus* og af engelsk proveniens, er *Magister Goliath de quodam abbate*. Allerede da har “goliardisk” betydningen respektløs. Referat i eksk. 4, med støtte i *Geschichte der grotesken Satire* (Heinr. Schneegans, Strassbourg 1894, s. 65 ff.)

Et kampskrift er sjældent det samme som et strids-digt. Heraf har H. Walther samlet hundredvis – med hundredvis af replikskifter i hvert – i *Das Streitgedicht . . . des Mittelalters*, München 1920. Hvis Ratio anbefaler ægteskabet, giver gestalten “Skørlevned” ham ret, idet andres koner er bedre “at gøre det med” end jomfruer. Dialogen foregår ligesom i den middelalderlige Physiologus, i.e. *Dialogus Creaturarum*, jfr. *Lucidarius* eller det norske Kongespejl, mellem to skikkelser af vidt forskellig baggrund, alder, ideologi – men i kampdigtet særlig rigt belagt med skriftsteder i naiv servering.

Paven må ofte, i fornævnte satire, optræde som Antikrist eller Nebukadneser, og Faraos er det humoristiske skræmmebillede i *Lingua balbus* fra o. 1190. Forfatteren er kaldt Archipoeta og har – som Moses (Ex. 4.10) – en talefejl. Han stammer – og tilhøreren gætter på, hvad hans beretning vil ende med. Og gætter altid forkert.

Omtrent samtidig ses de første udgaver af *Rævebogen* (*Roman de Renard*), hvis tidligste prolog kan tidfæstes til 1176. Da er de såkaldte jocularitæters uartige vandreanekdoter allerede bedagede. De kan stamme fra 800-tallet, ligesom grinebideren Theodulf af Orleans.

På vor kronikørs tid blomstrer i Europa den såkaldte *Sermo de Nemo*, en prædiken “om intet”, iscenesat o. 1290 af den franske munk Radulfus.

Sammen med nogle eksempler på chansons de geste, på prædikantens Exemplum-samlinger og på to anonyme skrifter fra o. år 1000, om bonden Unibos og *Carmina Cantabrigiense*, skal ovennævnte satiriske værkers berøring med YSK-emner omtales i ekskurs 4.

Ekskurs 2. Allegori i læsemåde og udtryksform

Fortolkningsforsøg over vigtige skrifter, således Athens over de førsokratiske filosoffer eller Alexandrias over Det gl. testamente (Filon), kan tilsigte forlignelighed – her: med Platon. Divergenser omgås ved at opfatte den foreliggende tekst som allegori. Allegorisk læsning ses hos kirkefædrene, hvor teksten antages at

have 3 eller 4 “lag”. Middelalderens bibellæsning var tidvis ren vilkårlighed og betjente sig af en modificeret Augustin-metode: 1) bogstavelig læsning, 2) troens allegori, 3) moralens allegori og 4) det anagogiske billede, der eksempelvis knytter gammeltestamentlig tanke til nyttestamentlig yttring og videre til det kristne håb.

At læse allegorisk var en så indgroet vane, at man må formode en konsekvens i retning af at udtrykke sig allegorisk, eksempelvis en prosa, inspireret af poetens redskaber. Eksempler på sådan prosa har nærv. forf. ikke kunnet finde (Rhabanus Maurus’ teksteksperimenter, de kabbalistiske skrifter i jødisk-ara-bisk-spansk miljø og passager i *Roman de la Rose* fra 1200-tallet er måske eksempler) før efter den tidlige italienske renaissance (o. 1350).

Det kan være svært at skelne mellem allegori og anden brug af analogi-oplæg: fabler, lignelser eller den ekvivokke gåde.

En af mange grunde til renaissancens udnyttelse af allegorisk udtryk (i bildende kunst grundlaget for barokkens emblematik) er netop en overbevisning om “forligelighed” af det kolossale tankegods i form af håndskrifter og “afvigende personligheder”, der strømmede ind på den italienske scene.

Ekskurs 3. Skepticisme vedr. institutionerne

En kritik af et middelalder-hierarki kan personificeres af Marsilius af Padua, William Occam og Nicolaus Oresme, som dels befinder sig i den europæiske debats front, og dels kan have været “tæt” på Danmark. De to første var venner af huset, Ludvig af Bajern, Valdemars fosterfar, og Oresme var bl.a. lærer for Johan den Gode’s børn, hvoraf et 1354–56 var udset til ægtefælle for et af Valdemars børn (den påtænkte koalition).

Netop i de år er Valdemar optaget af devaluering, et emne, der var desperat aktuelt hos kombattanterne England og Frankrig, og som Oresme behandler 1355 i et værk om nationaløkonomi. Han fremhæver betydningen af en fast valuta. Han var – skønt kommende biskop – så kendt for sin aversion mod pavestolen, at han blev mistænkt for at have udsendt et af tidens mange skandskrifter mod kirken, hvilket er et blandt flere udtryk for tidens tanker om demokrati: Folket har ret til at regne med faste værdier i såvel gejstlig, juridisk og pekuniær henseende.

Med sin selvstændige udvikling af rationel mekanik, også den celeste (hastighed, række-teori, solsystemet) samt politik deler Oresme emnekreds med Dante og er forløber for både Galilei, Cartesius og Kopernikus.

Retten til faste værdier forudsætter fjernelse af vilkårlighed som overtro, astrologi og relikviedyrkelse, hvilken sidste kirken selv, ved at gøre den indtægts-givende, har gjort absurd.

Retten til faste værdier er også en betydelig del af Occams og Marsilius’ budskab. Occams “yderfløje” er dogme og etik. Dogmerne kan ikke være genstand for “bevis” (eks. det thomistiske), kun for “tro” – og den klareste baggrund for

den enkelte kristnes, samt kirkens, "myndighed overfor verden" er absolut fattigdom – og Occam var selv yderliggående franciskaner. Den centrale substans i Occams forfatterskab er en lære om vilkårene for erkendelse, der – om den var blevet mere udbredt – kunne have afkortet filosofiens udvikling til Kants formuleringer. Occam er optaget af sprogets rolle i tænkningen, studerer sammenhængen mellem logik og vilkårlighed, hvilken sidste han alene placerer i guds-begrebet: "Gud kunne, om han havde villet, have dannet en helt anden verden!"

Occams tanker om folk & stat og om folk & kirke falder i nogen grad sammen med Marsilius' fremstilling i værket *Defensor pacis* (1324): Den sande kirke står over paven og artikulerer sig gennem Guds ord og menighederne. I verdslig henseende skal kirken give afkald på magt og i de fleste henseender adlyde en fyrste, som folket ikke har gyldig grund til at undsige. "Gyldig grund" opregnes i naturen (og er bl.a. fyrstens hang til uretfærdig krig), som også Occam var optaget af.

Marsilius' arbejde er i højere grad end Occams kompilerende, og uventet er det, at det næsten ikke indholder henvisning til Augustin. Hans rolle synes – også hos andre forf. – ændret fra institutionens til at være det litterære sprogs inspirator.

Den sociale indignation i YSK går ofte på ovennævnte vilkårlighed (mønten, loven, administrationen, embedsbesættelser & *de iure belli*). En sammenligning mellem YSK og de tre nævnte 1300-tals forfattere kan ikke gennemføres i nærv. artikel, men det er værd at mærke sig, at folkerettens udvikling netop tager fart i tiårene før 1355.

Hvad angår den fattiges kår hevises til bemærkninger om "bonden" i slutningen af ekskurs 4.

Ekskurs 4. Satire som udtryk for skepsis overfor institutioner, overtro, astrologi, munkevæsen, dobbeltmoral eller verdslige "stænder", eks. bonde og ridder

Udover de i ekskurs 3 nævnte værker er benyttet bl.a.: Jürgen Beyer: *Schwank und Moral*, Heidelberg 1969; Sander L. Gilman: *The parodic sermon in European perspective*, Wiesbaden 1974; Joachim Suchomski: *Delectatio und Utilitas*, Bern 1975 samt værker af E. R. Curtius og J. Huizinga som håndbøger.

Ord-rækker, remser og gentagelse af påstande var et middel (*inventio, repetitio*) i retorikken, bl.a. egnet til grammatikalsk indøvelse, hvad de to fetalje-remser i YSK-1358 kan minde om. *Tractatus* – og *Magister Goliath* – (se ekskurs 1) beskriver en kirke, som ikke er tilflugt for fattige og svage, men sælger embeder til de fedeste og – overfor paven – gavmildeste prælater, der lever i fordrukken sløvhed, grovæderi og fordærv. Følgende "fyrstespejl" gælder en ærkebisp: *licet innocentem proscribere, justum persequi, pauperem mescare*; "Om han også bandlyste de uskyldige, forfulgte retfærdige, bedrog de fattige, med vold og list unddrog de forældreløse deres arv" etc. – er han dog altid rede til at undskylde!

– nemlig når han ved et uheld kommer til at sige noget sandt.

Alt er vendt på hovedet som i det antike *adynaton* (hvor floden løber opad, og lammet græsser ved ulvens fod). Emnet: at bedrage de små, er udbredt i middelalder. satire, og minder om en vrang oversættelse af YSK-1357, (Kr. 135, 12): *et minores . . . impositionibus* (ved bedrag) *aggravat*, og om et måske blankere Valdemar-spejl (1355: Kr. 131, 69) *hereditates minorum*.

Remse-komik (jfr. børns leg) kan knyttes til relikviessvindel og simoni, hvor ovennævnte ærkebisp får audiens hos paven ved at tilbyde levn af martyrerne Albinus og Rufus (= sølv & guld). Klirren af pavens vinpokaler og laksefade akkompagnerer hans svar: “Bring mig, hvad du kan, af *de renibus Albini, de visceribus Rufini* – af Albinus’ nyrer, Rufinus’ indvolde, af vomme, mavesække, hofter, negle, skuldre, brystben, ribben, nakke —, og hvad mere?

Har vor kronikør – som f. eks. Oresme – hørt til kirkens kritiske parti, der 1350 var mindst 400 år gammelt, og overbevisende udviklet, kan man se hans beretning om *per invocationem saguinis* (1359: Kr. 141, 15/16) i et særligt lys.

Kirkens salg af rufini ben, og andre ben, kulminerede vel på YSK’s tid under Avignon-eksilet, og prælaternes hverdag var vel blevet endnu strengere end o. 1190, da frillen kræver sin mand, om så hans bug skal briste under vægten af pokalers og gryders indhold, *et pluris sibi facit coenatorium* (ædegilder) *quam coenobium* (klosterliv), *et pluris coenam* (fordærv, skarn, jfr. Per Degns: *coena*, natpotte) *quam cellam* (det stille celleliv med passende pønitenens).

Frillen kaldes *cenobita* i denne allittererende embedsbeskrivelse. Remser og ordspil kan få form – og komik – ved rim, næsten rim, ligelyd, næsten ligelyd (eks.: gråspurv/Skodsborg), således ord i nærheden af salme: *salmo* (laks), *Salome* (Herodi datter), *Salomon*, *salmacis* (fejgt bløddyr), *Salmoneus* (som vil lyne, men dræbes af Jupiters lyn), samt uendelige sammensætninger af *salsus* (“Jordens salt” og abbedens saltmad), *saltem* (“i det mindste”) eller *saltus* (et spring eller et overdrev).

At trænge ind i disse “barokke” indfald er ikke muligt for nærv. artikel-forf., som dog – navnlig i kap. 5 – har forsøgt nogle sproglige betragtninger over YSK vedrørende den del af 1355–59-teksternes store stof, der har kunnet medtages her.

Staver man sig igennem en vis type af middelalderlige tekster, kan man – selv om man kun opdager en brøkdel af finesserne – få det indtryk, at alt, hvad der kan siges, skal siges. Dette motto er nærværende i det følgende og er udtalt i den ord-nihilistiske *Sermo de Nemo*, som på 1300-tallet kan føles patologisk. Anvendt på en linie i 1356 (Kr. 133, 28/29) – *valli, qui “damme” Danice dicuntur* – kunne dette motto give anledning til overvejelser som: En dæmning er en vold, og ordet “wold” havde også dengang to betydninger: 1) vold (eng. *wall*, der ligeledes stammer fra lat. *vallum*), jfr. note 33: at opkaste en vold (mod andens magt), og 2) magt(brug). Således sætningen “vold volder vold”. Nu er imidlertid (se kap. 5) *valli* ikke plur. af *vallum*, men af *vallus*, hvis kollektiv netop burde være oversat ved wold eller woll. Altså bringes woll og “damme” med urette sammen, hvilket resulterer i Woldamar. Simpelt – ikke sandt – men ikke meget

mere enfoldigt end vor kronikørs samtidige, englænderen Langland, som i Piers Plowman indmanøvrerer person-navne, der ønskes skjult. Hans fiffige syllabel-kombinationer kan synes os klodsede. Et i hans digt hyppigt forekommende ord, "wicked", skal nogle steder kombineres med ord på -clif eller -lif (L's ord for "life") til (reformatoren) Wycliff, men et sted skal man opdage "nest", og wicked nest er "mau ni", refererende til Sir O. Mauni.

Curtius nævner (9. Aufl., Bern 1978, s. 303) middelalderens "sindrige leg med egennavne" og har et helt kapitel (ekskurs XIV, s. 486) om "etymologisk ordspil", mest med egennavne: *Etymologie als Denkform*. Af de mange konstruktioner synes de fleste mere forvrøvlede end ovenstående Valdamarus, men i et eksempel laboreres naturligtvis over en opfattelse af en navne-endelse, -*amarus* (= bitter, gnaven, som har modgang).

Etymologie als Denkform kendes i dansk litteratur bl.a. fra Anders Sunesøn – som kender genrens store mestre, Augustin og Isidor, og Christiern Pedersen. Vor kronikørs tid er midt imellem, og i hans tekster kunne skjule sig etymologisk spidsfindighed, der hørte til satirens metode.

Opremsat blev ikke blot martyrens ben og tand, men også hans efterfølgeres martyrium: På trods af sengens bløde bolster værker hans hoved hver morgen efter nattens druk og hor, hvilket ikke betager ham længslen efter en gud – hvis navn er bugen. Fasten er tung. Vel lindrer flaskens kluk hans eget suk, som gælder fiskeretterne: *pisces lixos, p. frixos, p. assatos, quosdam farsitos* etc., hvilken rimet køkkenlatin genfindes i de 11 måder, hans æg tilberedes: *dura, mollis, frixa, lixa, cumino dealbata, pipere denigrata* etc., kulminerende i et pølse- og salatbord med to remser på *-issima* og med det obligatoriske "daglige brød" til slut.

Det er *Moretum Virgilii*, og dertil når abbedens appetit aldrig. Det er den fromme hedningens Georgica-ret af urter, ost og olie.

Christiern Pedersens vokabularium har *lixo* (koger, syder), *frixorium* (stegepande), *assus* (stegt), *farcimen* (pølse), *farcio* (stopper). Hans og hans tids ordlister kendte køkkenlatin.

Transfiguration, antiklimaks, patos og enigmatik

At portrætter en modstander som Xerxes eller – som i YSK – Nebukadneser eller Farao åbnede citat-associationer, og mest bedårende, hvor bjergene skjælver og føder – en mus!, *mus ridiculus* (Horats), eller efter formlen: Jo mindre anledning, jo flere ridderslag og jo færre sværdslag, som i YSK (1358: Kr. 138, 08/09): *hoc minorem . . . creat milites . . . vicit, mactavit et cepit*.

I *Lingua balbus* (1190) optræder Farao, og man ser frem til Moses i en helterolle. Han tilråber da også Farao det så bekendte: "Let my people go" – *Dimittite populum meum* og kræver alle bånd til Ægypten brudt, kræver Guds usikkerhed i stedet for Farao's kødgryder. Efterhånden opdager man, at Ægypten og Farao er – Den hellige, almindelige kirke & paven! Kødgryderne er den frelse, kirken

lover for “præstationer”. Lad mit folk danse, lad dem drikke i fred! Thi vel har Kristus friet os fra synd, men ikke fra denne verdens lidelse, der kun kan kompenseres ved samme verdens glæder. Belæggene er snese af bibelsteder, hvis kommentering befinder sig mellem det raffinerede og det afsindige.

Lingua ligner den spanske tradition for parodisk *arsamandi*-prædiken, der efter århundreder perfektioneres af Juan Ruiz 1330. Her følges enhver association, helst frivole, og selv Kristi lidelseshistorie indgår groteske forbindelser med den triumferende *voluptas*.

Triumfen består lige så meget i verbalrus, at udnytte alle, gerne absurde, muligheder for at sige gale ord og gale meninger – og helt grassat går, samtidigt med Ruiz, den såkaldte fasteprediken og *Sermo de Nemo*.

Fælles er en art humor, som vi vel forstår, når den – for at blive i det ægyptiske – beskriver Josef med Potifars hustru skørt i hånden, Farao’s datter, som “finder” Moses i en kurv, troldkarle og drømmetydere – men latteren brager også over barnemord, “vand til blod”, – over katastrofer, blot de indbød til gale ordkombinationer.

Den mest hejrteløse komik bruger også den højeste patos, og det gør vor kronikør vistnok også i den ægyptiske del af 1359-teksten (Kr. 141/42, 19–30): “Så hellere dø!”. Dette års patetiske præg omfatter også Eriks synd og død (Kr. 140/41, 88–94) “Ej heller ville Gud hans synd ustraffet!”, og fortsættelsen, hvor Valdemar højtideligt vil rense sig for mistanke (*solemniter se purgavit* – eksempelvis: “som sædvanligt sked (på det hele)”). Her optræder patos på remse: *consilio*, *auxilio* og minder om retorikkens plads i juridiske formularer. Satiren fabrikere de lange rækker af højstemte vendinger, blot for at kunne punktere stemningen.

Den oratorisk krævende “fasteprediken” lægger vægt på en tør, skolastisk servering af topoi fra bibel og antik således kombineret, at der åbenbares et *summum bonum*, der er hele postyret værd. Det er som regel *gula*, grådighed.

Postyret gælder, som i *Lingua*, begrebet “forbud”, udstedt af dem, der er de første til at omgå det. En værdigere logik lader da *bibenter* og *voluptister* inspirere en evangelisk fastebøn: *ut non ieiunitis, sed fortiter cum bono appetitu comedatis et bibatis*.

Bibens et comedens læses i YSK’s 1357-tekst (Kr. 134, 61) om en, der kommer til jul og deltager i åderiet indtil fasten begynder – for så at rejse.

Ordnihilismens “klub” af skeptikere, *neminiter* angriber ligeledes begrebet “forbud”. En virtuos nonsens-rus sammenbandt højstemt tungetale: “Ingen (*nemo*) må” – med Den Helligånds dialog med Sct. Invicem (“på den anden side!”) på pinsedagen. Radulfus (ca. 1290) gør dialektisk etik morsommere ved at se kristendom som negation og dermed vejen åben for forbuds-liste-remse-komik, helst med patos, *genus grande*.

Opfindsomheden, *inventio* har måttet skuffe hangen til remser, *repetitio*, så at den glubende skrive-appetit kun afføder klodsede, puerile tekster, hvad tidligere Quintilian kritiserer romersk satire for.

Overtro og astrologi har kun ringe – og da vistnok humoristisk sigtende – plads i YSK, der heller ikke omtaler kætteri, skønt flere tilfælde er kendt (den

lidt senere Detmars kronik, om Lübeck, en by vor kronikør kendte godt).

Hvorvidt profanerende tale regnedes som kætteri i perioder af middelalderen er vel uklart. Nok kunne en provincialsynode i Paris o. 1320 fordømme *Secta Neminiana*, men kirkens myndighed var korruperet, og ord-nihilismen udsagde tidens holdning og havde latteren på sin side.

Helgenvita gik ikke blot troens ærinde, men var også didaktiske gysere. Man foragedes ikke over, at Laurentius drev gæk med bål og bøddel, eller at den 13-årige martyrinde, Eulalia, spyttede sin tyrant i øjet. Bevidst profan er måske *Carmina Cantabrigiensia* (Nr. 14) om den lydefri hustru, der undfanger *immaculata*, kun ved at spise lidt sne for tørsten: Kan noget komme af Intet?

Det kan det i Theodulfs (o. 820) to vitser, studier i antiklimaks. I den ene beretter en søn omstændeligt om en drøm, hvori der optræder en okse, som talte med menneskelig tunge. Hans far spørger ham – må trænge ind på ham: “Men hvad sagde den da?”, førend sønnen endelig sagde: “Intet”.

En soldat har mistet sin hest under et opbrud og råber: “Hvis du, ukendte tyv! ikke straks slipper min hest, vil jeg gøre, hvad min far i sin tid gjorde i Rom!”

Snart kom hesten, og soldaten måtte røbe sig overfor de mange spørgsmål: “Hvad var det, din far gjorde i Rom?”

“Intet”, svarede soldaten.

“Thi da min far fik stjålet sin hest i Rom, bar han selv seletøjjet hjem”.

I sit forord til anekdoterne drøfter Theodulf af Orleans det uendeligt store og det uendeligt små – netop med henvisning til *ridiculus mus* hos Horats. Jo mindre brød, man slår op, jo bedre bliver de bagt. “Intet” kan være en morsom størrelse – netop fordi den i antik filosofi har givet så mange rynker.

Retorikkens lange rækker af interrogationer – hvad er, hvad var jeg, etc. – dersom? – kunstpause: – Intet!, findes hos Job, hos de store romere, hos Paulus og endnu hos Ewald – hvad er den uskyldige Eva’s skørt? Intet! Hvad er *arma terrigenis* (vore første fædres udstyr, (1357, Kr. 136, 32)) Intet! Hvad er *hereditates minorum* (arv efter franciskanere. De hed *fratres minores* og skulle være besiddelsesløse, 1355: Kr. 131, 69)? Intet!

I en “folkebog” som den om kong Salomons kappestrid med Macolfos karrieres tidens erotematiske didaktik, ganske som “sermon joyeux” har allegorien til bedste.

Fattigdomsideal og standsforskel

Middelalderens Sct. Nemo og dens leg med ordet Intet er tilstede i det institutions-omvæltende 1300-tal, også hos Marsilius og Occam. Den usynlige kirke, Guds menighed, er Alt, men paven ganske som andre mennesker, uden forbindelse med Gud er Intet. “Non-existent” siger den fromme Occam. Og ragekniven Occams drøftelser af “eksistens” overkommer store dele af europæisk tankegrundlag, forstyrret heri af sin livslange kamp for de franciskanske spiritualesers kompromisløse ideal: fattigdom: Først når vort eget rige bliver Intet, bliver

Guds Alt, og først da taler vi med gidselfri myndighed til verden. Fattigdom er ikke beskedenhed og mådehold, men *Imitatio Christi* med Hans kraft: kærlighed til mennesket og foragt for verden.

Contemptus Mundi hed mange skrifter, hvoraf Petrarca har skrevet en, der viser tidens diskussion mellem menneskets afhængighed (*Petrarcas Secretum*) og menneskets værdighed. Titler i retningen af *dignitas* har majoriteten o. år 1400.

Fattigdomskravet bliver – institutionspolitisk – et af tidens vigtigste, fordi det implicerer en kritik af pave-kleresiets livsform. Derfor bør man lede efter dets afsmitning i enhver 1300-tals tekst, også i YSK.

Måske kravets skærpelse kan ses i sammenhæng med de lavere klerikeres forsøg på at bevare deres stilling. Af sådanne forsøg skal her nævnes et ganske ufrømt, nemlig “ændringer” i 4. juledags liturgi, ikke blot løsslupne, men af sjofel råhed, hvorved *Dies innocentium* blev til *festum stultorum* (narrenes fest – også: diakonernes fest).

At fejre den i 1354 (Kr. 131, 60: *die innocentium celebratur*) var en speget sag, om Danmark havde “kirkelige” skikke fælles med Nordeuropa. Et engelsk indslag heri er en “boy-bishop”, iklædt skrud og stav, til minde om, at festen oprindeligt er børnenes. De 150.000 ofre for Herodes’ barnemord fik nu en art oprejning, således som det er det romerske jule-saturnalies idé, for een dag at “oprejse”. Dengang: slaverne, i tidlig middelalder: børnene, og senere: det lavere kleresi.

Den dag lånte børnene de voksnes tegn på forrang, kapper, hatte og bispeværdighed. Senere tog løjerne fart og udspillede sig i kirken. Her blev prædiket evangeliet, ikke *secundam Lucam*, men *secundum Lupum* (ulven), ikke “efter Markus”, men efter *marcas argenti* (sølmark) akkompagneret af Messe for de Mætte. Sceneriet var råt, man drak og teede sig med alterkalken som fællespotkal – og fælles *coena*, i betydningen natpotte.

Narrens uskyld er let bevidnet, thi vi er alle narre for Vorherre (1. Kor., 4, 10), og saturnaliets idé: Størst er den, som tjener (Matth., 23, 11). Endnu større er dog kærligheden (1. Korr., 13, 13), hvorhos Sct. Paulus også rådgiver om “Die niedrige Minne” (1. Kor., 7, 09): Bedre at gifte sig end at lide brynde, hvilket let sættes på vers:

Besser ist, du mynnest	(minnest = elsker)
Wan daz du dar nach brunnest	(wan = end)

og var bekvem til prædiken, som navnlig efterlyste kvindernes aktivitet udi kærligheden – netop i anledningen af *innocentium*.

Ukysk kåring af piger som kommende forårs gadelam akkompagneredes af et *Agnus Dei*, omgivet af drukne diakoners dans foran alteret og narreprocessioner.

Historierne var uden ende. En om bonden Unibos, som kun har een ko, men 800 verslinier, og som beviser, at bedrageren bedrages, at Klods Hans vil sejre, blot han evner at forstille sig. Så vinder han hele verden.

Den er ældre end år 1 000. To hundred år senere kan jongleur nr. 1, forfaren

i al kunst, alle sprog, sange og digte, få et svin til at spille violin (hvad endnu bevises på væggen i Vestervig kirke) og lave rustninger til harer. Han må dog overgive sig til jongleur nr. 2, som kan trække fjærter af et dødt æsel, og som kender oksedræberen Herbert, der med eet slag kan knuse et æg. Han kender også Ogier de Montauban og Renaud le Danois – ikke omvendt – og han kender ræven Renard, den med den korte næse.

Det social-eksperimenterende element i narrefester og alskens herligt nonsens får på 1300-tallet en særlig baggrund i de italienske bysamfunds udvikling. Her genoplives – blandt mange andre strømninger – Vergils ideal, en borger- & bonde-*simplicitas* og Horats' forestilling om *nobilitas pro merito*, ikke *per hereditatem*, der forfægtes i Dantetiden og hos Petrarca kunne bekræfte, at blæk er mere end blod. Derimod svinder beundringen for ridderlig idræt som jagt og turnering.

Feudalisme og arvet fyrsteret – ønsker vor kronikør valgkongedømme eller anser han Valdemar som *verus heres* – debatteres o. 1200 af Alan fra Lille: *Melior est nobilitas facta quam nata* og samtidigt i de lidt kedelige stridsdigte med eksempelvis ridder og klerikus i orddyst. Skarpere satire mod adelen fremkaldes i England af dens magtmisbrug. Denne ridderparodi kan have fin ironi, mens den samtidige, os overleverede, franske i grove ord skildrer modsætninger til idealet: Ædel, tapper renhed. Op mod Boccaccio's og Chaucer's tid bruger karikaturen finere midler, som "rammer tættere ved"; – det burleske.

Kan et svin spille violin, kan også en hane udrustes til turnering: Med fældet lanse sidder den højt på en vælig ganger, skjoldet er en vidjekurv, stigbøjlerne er strikker, og på sadlen, under dværgkamphanen, ligger en ræv (i et illumineret psalter fra 1300-tallets begyndelse).

Omkring 1250 foregår et ideal-skift fra en forfinet omgangstone til en accept af det aggressive intellekts selvhævdelse, således som det bl.a. ses ved et forfatterskift i den franske Roman de la Rose. Den sofistikerede Jean de Meung har mest satire tilovers for snart sagt alle stænder, men et – i vore dage stadig diskutert – spørgsmål er omfanget af symbolik i denne sære beskrivelse af et "gestaltmenageri": "Velkomst", "Renhed", "Sladder" etc.

Også bonden får sin bekomst, og det gør han med utvetydige ord hos Jean's samtidige Rutebeuf. Begge er dog i andre henseender eksponenter for tvetungethed, for leg med ord og vendinger og skjulte finter, hvori der dog ikke iøjnefaldende er eksempler, som kan afhjælpe læsninger af YSK.

Bonden har intet evigt liv, thi selv hans sjæl stinker så fælt, at den hverken kan modtages i himmel eller helvede.

Med denne tone befinder vi os eksempelvis i Paris på den store Thomas' tid, i ti-årene efter 1250. Universitetet virkede som magnet på obscønitet og blasfemi, og parodien samlede – alvorligen – stumper af den hele litterære baggage, gerne den helligste, fremstillede nye Carmina, profane parabler og knejpesange, opstillede grammatik-skemata for sjofelheder, travestier for messer og pavebullaer og parodierede god, Christelig tale, godgørehed, Den helligånd samt retsvæsnets ånder: "justitiarerne" (som også vor kronikør har et godt øje

til) i skrifter som: *Narratio de passione justitiariorum* eller *Speculum stultorum*. Selv den store Job (Job 30, 31), hvis cithar sænkes i sorg (*luctum*) må levere stof til en vits om impotens:

vertitur in luctum
organum amoris.

Metode og stof afslører sig gerne som den rutine i afvejning af ord, ordpar og tripler, studenten har med fra sit trivium, og gerne med et skin af etymologi (jfr. foranstående kapitler, navnlig nr. 3 og 5).

Ikke blot de rige, de mætte og de hellige, men også bonden var skydeskriver.

I YSK-1359 (Kr. 140, 84/85) ses en hær med *plures de plebeis* oversat til dansk – *pro tunc Knubbehær dicebatur* – og man kunne da spørge, hvad “plebejere” eller “bønder” kaldes nu, i vor kronikørs skrivende stund? Er “knubbe” ham for nedladende som udtryk for noget klodset, firkantet (knubbe = stub, stamme, kævle hos A. S. Vedels Saxo samt i Kancelliets Brevbog 30.10.1641).

quadratus er en bonde i 1300-tallets pariserslang:
Rustici quadrati
semper sunt irati

De følgende linier savner også raffinement, og slutter med andagt: Gud! Du som har sået bøndernes uendelige mængde og skabt tvedragt mellem dem og de gejstlige, der skal leve fedt af dem, og mellem bønderne og os, som skal grine ad dem. Gud! Lad du også os leve højt på bøndernes arbejde, og højt, ovenpå deres fede koner og døttre.

Valdemar beskyldes anekdotisk (*Presbyter Bremensis* o. 1430) for i sine stormløb (Holstenerpræstens udlægning af beretninger som 1357: Kr. 136, 32) kynisk at udsætte bøndernes liv, og at have sagt: “Bøndernes mor er ikke død, så der er nok, hvor de kom fra.” Anekdotens værdi ligger kun deri, at sådan kunne man forestille sig en potentat.

Mens William Langland tolker 1300-tallets humane holdning til bønder, i et uigennemsigtigt sprog, så minder John Gowers kontante ord (i *Vox Clamantis* 1370) om bøndernes oprør i hele Europa på 1300-tallet. De kaldes “the low sort of wretches”, men det hentyder ikke nødvendigvis til de laveste klasser, og det gør heller ikke skattenægtelse som det almindeligste motiv (jfr. YSK-1359, Kr. 141, 18–22). Der er en – måske tilfældig – koincidens mellem accelerationen af det franciskanske fattigdomsideal efter 1315 og begyndelsen af den – hidtil uforklarede – landbrugskrise, der over hele Europa kulminerer i de første år efter Den sorte Død. De centraleuropæiske bondeoprør, som indledes o. 1315, indeholder flere ideale krav (bl.a. om menighedens autoritet), mens de franske “jacquier” (Jaques er øgenavn til den franske bonde) 40 år senere næppe inkluderer egentlige fattige, hvilket derimod synes tilfældet 1350–80 i Wycliffs England.

Det behøver næppe at siges, at “middelalderlig tankegang” er uoverskueligt mange ting. Derimod synes der behov for at foreslå, at YSK læses uden at svært forståelige ord, vendinger eller hele “kuriosum”-tekster ufordøjede henlægges i en samlekasse, der vagt betegnes: middelalderlige forestillinger. Bredden af nærv. eksk. 4 kan synes helt urimelig, om ikke ethvert af dens tekststykker havde reference til en eller flere ytringer i YSK’s årstekster 1355–59. Kun få af disse referencer er anført her, mange flere vil fremgå ved læsninger af kapitlerne 1–7.

NOTER

1. Årstekst 1355 omtaler ikke en hanse-delegations 4–5 uger lange ophold i og ved København, skønt formentlig alle (dvs. alle skrivekyndige) har vidst derom (se kap. 3, afsn.: Dystløbet i Roskilde). I stedet bringes – ganske abrupt – en meddelelse om en vis “Arnoldus” fra hansestaden Lybech, der “klarere sig glimrende” – eller: der “opfører sig som vanligt” – ved et dystløb (1355, Kr. 131, 77/78). Måske bør, i tolkningen af denne passus, “dystløb” tages som slang-ord for “et møde med sammenstød” mellem høje herrer, jfr. DRB nr. 445, 25/5 1356.
2. “Det onde fra Nord”. Hos Jeremias i kap. 1, 3, 4, 6, 46, 50 og 51. Hos Ezekiel i kap. 32, 38 og 39. Hos Daniel i kap. 11 – og utvivlsomt flere steder.
3. Se indl. t. eksk. 4.: Ord-rækker, remser etc. Fra middelalderlitteratur er Rabelais inspireret til remser, som kan fylde flere trykte sider.
4. *Terrigenas* er akk. af *terrigenæ* (vist obligat plur.) og een betydning, “al jordens folk” kan ses i psalme 49, 3: *terrigenæ et filii hominum, in unum dies et pauper*, hvor *terrigenæ* = *filii hominum*, “i eet rig og fattig”. Salme 49 handler om “løsepenge”, netop emnet for 1357, Kr. 137, 83, hvor Valdemar lader hertuginde (*dives*) gå fri, men kræver løsepenge af almuen (*pauperes*). Et andet aspekt på *terrigenas* er antikens *genus terrigenarum*, der betyder den første slægt, opstået af jorden (hvori guderne havde sået slangetænder). Såvel klassikens *prisca gens mortaliū* – Horats: *Beatus ille, qui procul* – som jødernes Adam & Eva måtte være nøgne. Altså vil Valdemar 1357 trække hår af en skaldet. Denne sidste tolkning er i kap. 5 anvendt på (1357, Kr. 136, 32).
5. Med *In diebus illis* indledes den hellige lektie til 1. juledag (Lukas 2, 1), der fortsætter: “skete det, at der udgik en befaling fra kejser Augustus”. Også andre bibelafsnit har denne indledning. Om der i (1358: Kr. 138, 19) spilles an på en befaling fra Valdemar, synes den at gælde Peter Dene, der her ses som simpel sørøver ved Wismar havn.
Nogle af udgavernes (Ellen Jørgensens og Kromans) forslag om tekstens anspil på bibelen er fundet uden tilstrækkelig kongruens.
6. Første Makk., sidste sætning i kap. 7, som dér ikke er ironi, men – som bogen overhovedet – blodig alvor. En middelalderlæser ville vel associere til ordsproget: *Silent leges inter arma* (bl.a. hos Quintilian) – Krig tvinger retfærd – under våbnenes larm tier loven – og hos Låle (ca. 1340): “loven i spydstagen”. (Kr. 139, 41)
7. M. Cl. Gertz, (*Scriptores minores historiae Danicæ*) 1916, s. 98, 4/5.
8. I nutidig naturfilosofi kan man også se en indtrængning af etiske aksiomer, jfr. K. E. Løgstrups: “Tillid kommer i vor forestilling før mistillid”. I Augustins univers er alle komponenter skabt “i Guds godhed” og “bragt på hver sin plads” (jfr. middelalderens mange “periodiske systemer”, rækker af dyre-, plante- og mineralarter), således at der ikke “er plads” til onde komponenter. Vil synden presse sådanne ind i tilværelsen (begrebet: “Vilje til synd”) vil universet reagere, eksempelvis med klimatisk kalamitet.
9. Augustin: *Civitas Dei*, V, 25: Den kristne kejsers *felicitas*.

10. En række arbejder af Ernst Bernheim, afsluttet 1918 med hans *Mittelalterliche Zeitanschauungen*, gør ikke meget ved augustinismens rolle på 1300-tallet. Den har da mistet autoritet, men ikke sit greb i sproget: "augustiniske talemåder". Bemærk, at A's brug af *felicitas* også ser *felix* i bet. frugtbar, produktiv – fra gr. Dionysos-kult, der i lat. beskrivelser implicerer *arbores infelices*, ikke-frugtbærende træer.
11. *Rex felix* er "produktiv", fordi han virker med, ikke mod, naturen, dvs. harmonerer med dennes gode hensigt, *concordia*. Kombinationen "med naturen"/"god" dukker op i romantikkens Aladdin og må antages at være tilstede, både didaktisk og anekdotisk, i middelalderen. Vanskeligt er det at placere en forestilling som "den lykkeløse nidding", vanskæbnen, og nordiske ord som "ogæfa" (ugæv?; af gave, give).
12. Tekstens tre kursiveringer foreslår to pendants i Valdemars sind, et *volo/nolo* (som her ikke er gennemført i handlingsforløbet, kun erindrer om dets tema) og de to ord på *præ-*: 1) *-cavere*, at forud vogte sig for (jfr *præ-cognosco* (1358, 137, 51)) og 2) *-valuūt*, er foran, øverst i værdi & styrke, er overlegen. Altså: Mennesket spår, men Gud rår: Valdemars plan er underlegen naturen (*violentia aque*). *Prævaluūt*-sætningen er glemt i R. A. Olsens oversættelse.
13. Eksempelvis i *Confessiones*, bog 10 og 11, om hukommelse og om begrebet "tid".
14. I sin diskussion af begrebet "vilje" behandler Augustin også "et gammelt ordsprog", *vetus proverbium: quod volumus, sanctum est* (Migne PL 43, sp. 572) og bl.a. Pauli berømte bidrag, hele 7. kap. af Romerbrevet (særl. v. 19/20):
*non enim quod volo bonum hoc facio –
 si autem quod nolo illud facio*
 Foruden eksemplerne fra 1356 & 58 i note 12 se: (1358, Kr. 139, 33) "– jern, ild etc. indtil de adlød hans vilje" samt (1361, Kr. 143, 70):
*Rex Valdamarus dormire inutiliter nolens
 sed magis in insontes sevire volens*
15. Fir-fold ses eksempelvis i Augustins fire allegoriske tekst-læsemåder.
16. Bibelstærke ville associere til Johs. Åb. 3, 15: Jeg (Gud) kender dine gerninger – *Scio opera tua – es nec frigidum nec calidum* – (og fordi du er lunken vil jeg) *evomere te*, måske til Jonas 2, 3 & 11: *et evomuit*. Ikke blot et skib (YSK), en hval, men også et land, kan udspy dem, der har vendt sig fra Gud: (3. Mos., 18, 25): *evomere habitatores suos*.
17. Huitfeldts beskr. af middelalderlevn ved "Vrangstrup sø" refererer vist bedst til en nu udtørret sø ved Vrangstrup kirke i Præstø amts allernordligste spids. Men også 12 km stik nord herfor er der borgrester ved en sø, nemlig Haraldsted Langsø, og nær ved findes navne på "Vrange", således Vrange Skov (Ringsted herred, Sorø amt).
18. (1355: Kr. 131, 76): *ubi pro forefactis e(x) jure regio duplicatur pena pecuniaria*: hvor kongens ret og straf udi loven på penge blev dobbelt forøget (Huitfelt) – hvor bøden for gerningen og den bøde, der er kongens ret, gøres dobbelt så stor som før (Ellen Jørgensen) – hvor pengebøden som kræves for lovbrud i henhold til den kongelige ret fordobles (R. A. Olsen).
19. Her er *solemnis (solennis)* i bet. "tilvant – som sædvanligt" forstærket af *gero* = gebærde(r mig). S. kan også i MA-latin optræde i verbet *solennizare* (1356: Kr. 133, 32), hvilken ytring – lige som dystløbet – har forbindelse med Lübeck, og kunne oversættelse: (*ubi rex*) "hvor kongen fremtrede med store udgifter for andre landsherrer". Disse samvær mellem landsherrer i Lübeck omtales i krønikerne af Detmer og Korner, vist 50–100 år senere.
20. Skulle man forestille sig en 1355 aktuel Lübeckskikkelse kunne det være biskop Bertram af Lübeck, som netop i juli 1355 er på Sjælland, som optræder som mægler mellem Hanse-deputationen og Valdemar, der øvrigt (DD) giver Bertram mange diplomatiske opgaver. I hans person samles tråde til pavestolen, til Magnus (bl.a. som pavestolens inkassator), til staden Hamburg, til holsternerne og til hertugen af Slesvig, som netop iflg. 1355-teksten straks efter Roskilde-dystløbet rammes af krigshandlinger.

21. Goswin Frenken: Die Exempla des Jacob von Vitry, München 1914 omfatter 104 exempla. Heraf drejer kun få sig om navngivne eller blot nærmere beskrevne personer, og få beskriver fortællingens tid og sted. 1357-beretningen fra Vallensbæk indledes: *Quidam in vigilia*, og subjektets uklarhed fastholdes i den senere tekst, hvilket svarer til syntaksen i 80 *Quidam*-exempla af Jacobs 104, hvoraf numrene 64 og 65 – som YSK's – handler om munter dæmon-*incubus*. Jacob er død o. 1240. En samling exempla fra omtrent samme tid, af Petrus Alphonsi, er ikke nærmere behandlet.
22. Kirkeåret indledes 1. søndag i advent og dets første kvatember-faste falder "den sidste fulde uge inden juledag".
23. Hun opfattes som besat af en dæmon. Hun benægter, men han bekræfter, at han havde "ting for" med denne kvinde. (1357: Kr. 134, 64: *rem cum illa muliere haberet*). Altså gør han "det" ved hende, når hun sover, hvilket er en beskrivelse af *incubus*.
24. Nr. 798 i Proverbia Communia, en tysksproget samling, hvis tidligste ordsprog i nederlandsk form er trykt 1480. (Rich. Jente: Proverbia Communia, Indiana 1947.) Kritikken af tiggermunkenene fremgår af birgittinske skrifter og rivaliseringen mellem franciskanere og dominikanere er velkendt (ses eks. i de lybske krøniker – jfr. note 19 in fine) og er muligvis tilstede i nr. 590 hos Låle (Kjær og Petersen, Kbh. 1979):
Merso Jordani, menda sit equa cani
 Ordsproget kan beskrive "en dominikanerdåb", sognepræsternes hånlige betegnelse for dominikanernes dispensation til forvaltning af dåbs-sakramentet, bygget som det er over en commonplace-læst: Neddyk en hund i Jordan! – jfr.: Send et æsel til (universitetet i) Paris! – og det er æsel som før. Kontrasten hund: Jordan (hvori Kristus blev døbt) har et andet aspekt: En dominikaner var "en hund" – ordenen kaldtes Herrens Hunde, *domini canes*, og dens general nr. 2 hed Jordanus, mens dens betegnelse *mendicantes* næppe kan bringes i sammenhæng med ordsprogets *menda* (en plet, fejl).
25. Når forfatteren til et anonymt smædebrev mod paven 1099 kalder sig Garcia Toletani, er det udtryk for den aura, der stod om Toledo: Dyb indsigt! Toledo's astronomi havde ry, og allerede 1080 omtales "Toledo-prognoser", vistnok på baggrund af araberens Al Zarkali's beregninger tillagt et Toledo-observatorium. Dettes ry befæstes med De alfonsinske Tavler (jfr. Alfons den Vise 1250–82) som beregner solens, månens og planeters stilling 1250–1670, og forudsiger konjunktioner netop for det i YSK-1357 omtalte år, 1357.
 Den forsinkede omtale er måske det interessanteste ved dette brev, som har meget lidt at gøre med toledo-observatoriets professionalismisme. Formentlig har der allerede i Danmark foreligget et lignende varsel om rædsler som følge af de forudsete konjunktioner i 1363.
 En konjunktion 1179 synes at have afstedkommet strid mellem østmediterran-arabisk og spansk-arabisk sagkundskab, og senere tyding inddrager Djengis Khan. Han spiller en (sympatisk) rolle for de visioner, der er karakteristisk for den Johannes de Rupescissa, der nævnes i slutningen af YSK's tekst 1359 (Kr. 142, 50–53).
 Den engelske kronikør Gervasius af Canterbury nævner 1186 de bods- og fastedage, bispen har anordnet som følge af obskurantismens varsler i anledning af reelle, astronomiske anomalier 1085: "Året bragte ikke andre storme end dem, som bisp Balduin forårsagede ved sine donnertaler".
 Litt.: H. Grauert: *Meister Johann von Toledo*, München 1901 (om denne se note 27), Wadstein: *Die eskatologische Ideengruppe*, Leipzig 1896, J. Bignami-Odier & M. G. Levi Della Vida: *Études sur Jean de Roquetaillade & l'Apocalypse Syro-Arabe de Serge Bahira*, Paris 1950 og 1952.
26. Om "Intet" se slutn. af note 25 om Canterbury samt Chaucer om Canterbury: The millers Tale: Man ventede og ventede, men – Intet! Se i ekskurs 4 under rubr.: Transfiguration og antiklimaks. Om manipulation med aksiomet: Af Intet kommer intet (Epikur-eleven Lucret: *Ex nihilo nihil*) se W. Wattenbach: *Historia Nemini*, i 1. del, 1866, af: Geistliche Scherze des Mittelalters.

27. Ordvalget i YSK's prognostikon for året 1357 stammer dels fra de næsten enslydende apokalyptiske passager hos Matthæus, Markus og Lukas, dels fra såkaldte kristne sibyllinske skrifter og dels fra det 9. årh.'s syrisk-arabiske apokalypse (se sidste linie af note 25).

Noget klarere end YSK's Toledobrev er dets 1357-dubblen i Bodleian Library, Ashmole 192 & 393, som dog er en afskrift så sen, at der er benyttet arabiske tal (o. år 1500). Dets astronomiske angivelser er miserable, noget afvigende fra YSK's lige så forvirrede, men rædslerne omtrent de samme, bortset fra YSK's Sibylle.

Mange emner er bedre beskrevet i et "arketypisk" Toledobrev, som ligger på British Museum (Addit. 16606 r) og som omhandler året 1229, skrevet med en 1200-tals hånd (oplyst af fru Thelma Jexlev, der har læst brevet for mig). Afsender er magister Johs. David Toletani og alle derværende magistre: I 1229 og de flg. 7 år, når solen er i Libra (vægten) og i Dragens hale, og alle planeter "kommer derhen", – så følger rædslerne. Træer og dale jævnes af jordskælv og følgende byer styrter sammen: "Babylon", Bagdad, Mekka og Tripolis; den arabiske tre-stad: Tyros, Sidon og Arados.

Ældre breve anfører "5. klimaregion" som farlig.

Den mamertiske konge (Sicilien) har dog forudset rædslerne og bygget tårne (måske et vink til læseren om, hvem der anses som Europas egentlige hersker.) Måske Fredrik II. En stor kejser skal dø (*maximus imperator morietur*), hvilket også kan gælde Frederik, som 1229 var på korstog, og hvis person figurerer i tidens mange spådomme. De grasserer også på Joakim a Fiore's tid, tildels næret af hans kiliasme, og hans økumeniske krav lader tidligt en ønsketænkning om saracenernes omvendelse (1357: 135, 91) indgå i "Toledo-breve".

Det 1357 refererede brev har voldt besvær på to steder:

super sabulum (Kr. 134, 85) og *de terra Dan* (Kr. 135, 100). Forud for (85) er der "storm fra alle sider på een gang samt jordskælv", brevenes vanlige ingrediens, som begraver byer, der ikke bygger på klippe, men står på sand (Matth. 7, 24–27). Brevet af 1229 foreskriver en brødration til 30 dage for dem, der vil ride stormen af i en hule, nedgravet i sandet. Hulens åbning bør dog, tilrådes det i et andet brev, ikke være i nærheden af et træ, der af stormen jo kan kastes ned og spærre udgangen.

At flygte "fra sand til klippe" på den sidste dag tilrådes i en af de synoptiske apokalypser (Markus 13, 14).

Den i håndskriftet utydelige passage (1357, Kr. 135, 99) kan med udbytte ændre "*terra*" til "*tribu*", således: – *in tribu Dan in terra Babylonie* – og kan spille på Antikrist, som ifølge de vidt spredte skrifter af Origenes (Contra Iovianum, 2. bog) og hans samtidige sibyller skal være af stammen Dan (Gen. 49, 17) og være beskrevet af profeten Daniel, som i syner (Dan. Bog: 7.–9. kapitel) "danner forlæg" til Johannes' Åbenbaring.

Toledobrevenes historie oplyser middelalderens "bibelobskurantisme", som imidlertid på vor kronikørs tid i mere end 200 år har været under stærk kritik – samt skive for satire (se note 26).

28. Om relikvie-svindl se ekskurs 3 (om Oresme, ca. 1360) og i ekskurs 4 rubrikken "ord-rækker & -remser", satirer gennem hele 1100-tallet.
29. Passagen om indtagelsen af dette *forte castrum* (1358, 137, 70) skal formentlig – som i traditionen – regnes for ros. Vil man se det som sarkasme, er man dertil opfordret af 1) vor kronikørs oversættelse til dansk (jfr. den fatale overs.: "damme" (1356, Kr. 133, 28)), 2) en gentagelse af ordet "*dicebatur*", 3) en vovelig oversættelse af *Suenduns*, med "svende" = væbnere, apostle, altså "apostlenes Rode" og 4) en uansvarlig oversættelse af "*turma, que tunc . . . dicebatur*" som: "kammeratskab, sammenhold, som det dengang kaldtes". Hvad kaldes det nu? i skriven-de stund! – Dengang kaldtes det *turma*, en hærafdeling. (Jfr. 1359: 140, 85: *qui pro tunc Knub-behær dicebatur*). Om Peter Dene som dansk figur i en Wismar-tradition, se morsomme tekster i H. Korners chronik (ed. J. Schwolm, Gött. 1895, s. 72 og 280).
30. Det litterære fyrstespejl ses i capetingernes Frankrig og i England helt op til Shakespeare (fra Rolandskvadet til Spensers: *Fairie Queen*) og nu og da i de såkaldte mysterier, "talende tableau'er" med personificerede dyder.

Lad dette være nogle bidrag fra vestlig litteratur så kommer fra Skandinavien nogle kongespejl, hvori det litterære er kombineret med det stats-retlige, et norsk fra 1200-tallet, "konungs-skuggsja", tre svenske på vor kronikørs tid (Kongers og Høvdingers styrelse, Erikskrøniken og landslagens "konungabalk") samt Birgitta's bidrag i form af bl. a. referater af den hellige Treenigheds meninger. Samtidigt kommer sydfra Dantes *De Monarchia*, Marsilius' (af Padua) *Defensor Pacis* (ca. 1330), Oresmes bog om penge-, konge- og folkemagt (1358) og Karl IV's *Gyldne Bulle* (1356), vist delvis inspireret af Petrarca.

Blandt tidens spørgsmål er (se også ekskurs 3) et fyrstemagts adkomst (*titulus*, eks.: 1355: Kr. 131, 69), og om denne grundes på arv eller valg og overensstemmer med 5. Mosebog 17, 14–20 samt 1. Samuelsbog 8, 4–22: Kongen skal kende og elske loven, for at hans hjerte ikke skal hovmode sig over folket, men at han (fortsætter Birgitta 1345) lader folket nyde gammel ret.

Das Alte Recht fremtræder med styrke i den lovbog, *Sachsenspiegel*, som på vor kronikørs tid i over 100 år havde været praktiseret i Nordøsttyskland. Ligesom man arver blod og sprog, arver man ret (her ses tidlig natur-ret), dvs. *iustitiam facere & recipere* (udviklet i glossen til bogens latinske udgave), som bl. a. må fordømme livegenskab og adelens eneret til jagt.

Das Alte Recht er et krav, som i de bondeopstande, der begynder o. 1315 i Centraleuropa (se slutn. af ekskurs 4), ofte henviser til landsbyernes kollektive rettigheder ("unsere gemainsame Hænde") og har plads i vor kronikørs referat af "*Nyburgh-constitutiones*" (1354, Kr. 129, 93): *omnes bone consuetudines . . . ex antiquo*.

31. Tre bibelsteder er nævnt i Kroman's fodnote. Konteksten for Præd. 2, 10 siger: Opfyldes end alle Dine øjnes ønsker, er de kun jag efter tomhed. *Timor & tremor etc.* kan spille an på meget. Vulgata's Ps. 54, 6, nyere danske bibeloversættelsers 55, 6, handler om de gudløses voldsfærd. Første Makabæerbog 7,50 indignerer over, at der er fred kun i få dage.
32. Matth. 7, 27, der gør sig påmindet i 1356-teksten, har en stemning: Regnen faldt, flammene kom, vindene blæste – svarer ganske til en passage i 1357-teksten, nemlig Toledobrevets syndflod, hvirvelvind og jordskælv. Og samme trussel, men nu militær, opnås ved i Vulgata at gå ind efter konkordansopslaget *vallum*, se note 33.
33. Hvor stærke (indlysende) skal anspil på bibelord i YSK være, for at man kan lade skriftstedets udsagn og kontekst være opfattet som analogi til pågældende YSK-passage?

Formentlig bør man kræve, at bibelordet er kendt, helst "berømt", at det udtrykker en stemning, der er knyttet til eet eller få ord, som i YSK-passagen er "påfaldende", samt at dette ord kun leder til få bibelassociationer hos den kyndige YSK-middelalder-læser.

Et sådant ord synes *vallum* at være. Dels fordi det i YSK-1356 er anført påfaldende ukorrekt (plur. *valli* svarer ikke til sing. *vallum*, og hedder altså ikke på dansk "damme"), og dels giver to gode konkordanser kun to Vulgata-opslag for *vallum*, begge berømte topoi, der begge har samme truende stemning som "stormløbet på YSK's æstuarier" i 1356. I begge har ordet *vallum*, en stormvold, stor og malende kraft.

Svagheden i et sådant eksperiment over middelalder-læserens formodede associationer, er naturligtvis, at det består i et cirkel-ræsonnement, som er let at afløre: Slår man op under *vallum* (eller *ruina* eller *Nebukadneser*), vil man opleve en truende stemning.

De oversættelses-processer, der efterhånden skabte en stabil Vulgata-tekst – og det har den vist været siden vor kronikørs tid – bruger både *vallum* og *agger* for stormvold. Påfaldende er det dog, at de to topoi, der nås med *vallum* som indgang, har ganske samme stemning. Det kan skyldes, at det ene, et Jesus-ord, bevidst er hentet fra det andet, et Ezekiel-ord, omtrent somom Kristus havde underforstået: "For at det kan opfyldes, hvad der er sagt hos profeten!"

Det ene ord er Jesu dom over Jerusalem på Palmesøndag, Luk. 19, 43: *Quia venient dies in te, inimici tui vallo et circumdabunt te*: "Thi dage skal komme over dig, da dine fjender skal opkaste en vold imod dig, og indeslutte dig, og trænge dig fra alle sider . . . og der skal ikke blive sten på sten tilbage i dig".

Det andet ord (Ezekiel 17, 17) tales af Herren til profeten om en konge i Jerusalem, der var protegeret af Babels konge, med hvem han havde sluttet pagt og aflagt ed. Men nu har Jerusa-

lem nærmet sig Faraos, ganske imod pagten, hvorpå det hedder: *Et non in exercitu grandi, neque in populo multo, faciet contra eum Pharaos proelium, in jactu aggeris et in extructione vallorum.*

Måske er den danske oversættelse af 1931 ikke adækvat, når den siger: "Og Faraos skal ikke hjælpe ham i krigen med en stor hær eller en talrig skare, når der opkastes stormvold imod ham og bygges belejringstårne . . .".

Det afgørende er imidlertid Ezekiel-ordets kontekst og dets baggrund for palmesøndagsdommen samt fællesstemningen med mølleallegoriens *irruptione* (1356: Kr. 133, 28) og Matth. 7, 27: Her er en dåre, som vil bygge, ikke på klippe (pagten), men på sand – hvorfor stormfloden skal komme, og stormvolde opkastes imod ham – ganske som han selv i mølleallegorien har opbygget volde mod den politiske strøm for at udnytte den.

Ezekiel-konteksten beskriver (17, 1–16) en forkælet pøde, som forsøger at spille to mægtige ørne ud mod hinanden, skønt den ene ørn har plantet den i god jord ved rigeligt vand.

Og hvad er mølleallegoriens kontekst 1356?

En åbenlys analogi er Valdemars tilnærmelse til Johan af Frankrig i strid med en – vor tid ukendt – pagt. En sådan med huset Wittelsbach kan næppe være aktuel i 1356. Ej heller har Valdemars mulige forhold til Den gyldne Bulle kunnet begrænse hans frihed til at indgå en fransk koalition, som jo iøvrigt kejser Karl IV's far, Johann, selv deltog i (Crécy 1346), men som Karl næppe tog stilling til. Heller ikke Wittelsbach-arvingen – markgreven af Brandenburg – har arvet sin fars indstilling, der var pro-engelsk. En aftale af 12. november 1355 knytter holstenerne til England, hvilket må komplicere Valdemars planer.

Men det er næppe i europæiske konstellationer, man skal finde baggrund for vor kronikørs kritik af Valdemars planer om med våbenmagt at træde ind på den europæiske scene. I stedet kan man forfølge en antydning, vor kronikør giver ved afslutningen af 1356-teksten, hvor Valdemar sender hververe ud.

Kritikken går næppe på, hvad Valdemar vil engagere sig i i Europa – men på det faktum, at han vil engagere sig! På den måde svigter han sin pagt med "Danmark", som har bragt ham til magten – jfr. Ezekiel-lignelsen, – også en pagt med eksempelvis "jyderne", og vor kronikør beklager sig andre steder over, at Valdemars krigslyst blotlægger landet for fjenderne.

Valdemars hvervning udtrykkes således i 1356-teksten: (Kr. 133, 42/43): *Misit ergo rex . . . , ut stipendiarios conducerent, sed tarduit vis algoris.* "Kulden", det kan være det militære klima, Poitiers, sept. 1356, forsøkkede.

Misit ergo rex har en analogi hos Ezekiel (v. 13) hvor kongen og rigets stormænd har gjort pagt med Babel (kan eksempelvis være holstenerne), men hvor kongen falder fra og (v. 15) *misit nuntios ad Ægyptum, ut daret sibi equos.* Også her stoppes hververnes ærinde af militær indgriben. Denne analogi har imidlertid et videre perspektiv, fordi begrebet "hvervning i Ægypten" har plads i det antike "kongespejl" (se note 30), således som det tegnes i 5. Mos., 17, 16 og 1. Sam., 8, 11: Kongen må ikke have mange heste, og han må ikke sende bud til Ægypten for at skaffe sig flere. Konger har tilbøjelighed for mange heste og vogne (Samuel antyder krigen).

Ezekiels lignelse var bl.a. kendt af Birgitta (1347 om dronning Blanka) og har vist spillet en rolle ved flere tvistigheder om kongevalg (Milton henviser til dens *riddle*, og sådan betegnes den i King James' bibel). Dens stemning er – som foran nævnt – tilstede både i 1. og 2. halvdel af 1356-teksten.

Måske kan 1. dels indledning antyde "kongens pagt" i lignelsen. Kongen var til møde i Kiel. Mødet fandt sted i maj (se nedenfor). Afslutningen af årstekst 1355 griber ind over året 1356 med oplysning om to mobiliseringer, en til Ribe i januar og en til Kolding i februar.

1356-tekstens åbning bringer intet om, hvad de to mobiliseringer skulle bruges til.

Og dermed lader den traditionelle YSK-læser sig nøje.

Læser man derimod YSK som fanden læser bibelen, og som nærv. forf. læser YSK, så opfatter man den udnævnte tolvmandskommission (jfr. en lignende 1352, Kr. 127, 54) af gejstlige og "adelige" som Valdemars uddelegering af landets styrelse – *maxime de molendinis* – navnlig den militære hjemefront, mens han selv tog sig af den udenlandske.

Den pagt Valdemar derved er på vej til at svige er hjemmefronten og muligtvis en os ukendt aftale. Her kunne man lægge vægt på et brev af 25. maj 1356 (DD 3, 4 nr. 445) fra Stralsund-borgeren Johann Buxtehude til hjembyens styre, hvori han omtaler “dystløbet” (jfr. *Hastiludium Roschyldis*, 1355, Kr. 131, 77) som endnu står på i Kiel, hvortil bl.a. ventes preussiske rådmænd, foruden de mange lands- og stads-delegationer, som allerede er i Kiel. “Dystløbet” (*Scio de illo hastiludio in Kylo facto*) karakteriseres som stor vrede mellem Valdemar og Mecklenburg, “greverne” og “jyderne”, hvoraf de to sidstnævnte kombattanter søndagen før Kieler-mødet har været til møde i Kolding. Uanset om grev Henriks (ovennævnte) aftale med England og Valdemars aftale med Frankrig (1355, Kr. 132, 97–100) endnu kunne være upublicerede, så har dette møde i Kolding haft en usædvanlig og international baggrund.

Læser man YSK-1356-teksten med de i nærv. anvendte briller, åbner der sig den mulighed, at vor kronikør har haft sympati tilovers for “greverne” eller “jyderne”. De sidste er vel i passagen (1359: Kr. 141, 18–24) omfattet af vor kronikørs sympati, der dog i beskrivelsen af deres medynk med sjællænderne (24–30) drejes til patetisk ironi. Hans jyske sympati er tydelig bl.a. i det tekststykke, der går forud for solitærverset: *Tunc mare* (1359: Kr. 142, 47).

Efter nærv. forf. opfattelse omfatter vor kronikørs jyske sympati også den overbevisning, at Valdemar stod bag mordet på Niels Bugge & Co. Jeg skal senere søge at sandsynliggøre dette.